

Het Belgisch Militair Gerecht tijdens de Eerste Wereldoorlog

Een portret van de geëxecuteerden

JACQUES MAES *

Over het Belgisch Militair Gerecht tijdens de Eerste Wereldoorlog is weinig bekend¹. Dit artikel vormt een eerste aanzet om daarin verandering te brengen. De organisatie en werking van het Militair Gerecht worden geëvoceerd, maar vooral wordt de focus gericht op de twintig personen – vier Belgische burgers, vier Duitsers en twaalf Belgische militairen – die tussen 1914 en 1918 als gevolg van arresten en vonnissen van het Militair Gerecht werden geëxecuteerd. Wie waren deze personen en waarom moesten zij sterven? En wat leert ons deze episode over de werking van uitzonderingsrechtbanken zoals de Krijgsraden?

Tussen 4 augustus 1914, dag waarop het leger werd gemobiliseerd en op oorlogsvoet geplaatst, en 30 september 1919,

dag waarop het terug op vredesvoet werd gebracht², kreeg het Militair Gerecht niet minder dan 87.805 zaken te behandelen³. Dat is een opvallend groot aantal als men er rekening mee houdt dat de gemobiliseerde krijgsmacht – veldleger en vestingstroepen samen – bij het uitbreken van de oorlog een goede 190.000 man telde⁴. Daarin kwam bovendien snel verandering. De door velen onneembaar geachte versterkte vestingen van Luik, Namen en Antwerpen werden aldra opgegeven. Een afmattende terugtocht, eerst in de richting van Antwerpen en vervolgens door Oost- en West-Vlaanderen, begon⁵. Toen het veldleger in oktober 1914 achter de IJzer tot stilstand kwam, was het totaal van de nog weerbare mannen tot 75.000 geslonken⁶. Gedurende de volgende jaren

1 Het – zeker vanaf 1915 – grotendeels volledig en vrij goed bewaard archief van het Militair Gerecht werd op het Algemeen Rijksarchief te Anderlecht neergelegd.

2 *Belgisch Staatsblad*, 2.8.1914 (Koninklijk Besluit van 31.7.1914; *Pasinomie*, 1914, p. 440) en *Belgisch Staatsblad*, 13.7.1919 (Koninklijk Besluit van 2.7.1919; *Pasinomie*, 1919, p. 273 en 573). Met het plaatsen van het leger op oorlogsvoet begon “de tijd van oorlog” te lopen, niet te verwarren met de “staat van oorlog” en de “staat van beleg”. De rechtsgevolgen verbonden aan deze drie situaties zijn niet dezelfde. Deze voortspruitend uit de staat van oorlog en de staat van beleg werden op punt gesteld door de Besluitwet van 11 oktober 1916 (*Belgisch Staatsblad*, 15/21.10.1916. Ook te vinden in CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre. Législation, doctrine et jurisprudence belges en matière de droit pénal militaire*, dl. 1, Paris, 1917, p.162 e.v., met verslag aan de koning).

3 JOHN GILISSEN, “La juridiction militaire belge de 1830 à nos jours”, in *Akten van het colloquium over de Belgische krijgsgeschiedenis (1830-1980)*, Brussel, 1981, p. 476 e.v. Over de vrijgegeven cijfers maakt de auteur een zeker voorbehoud omdat het archief toch zekere leemten vertoont (zijn voetnoot 22). Deze cijfers zijn dan ook als minimumcijfers te nemen.

4 LUC DE VOS, *Het effectief van de Belgische Krijgsmacht en de Militiewetgeving, 1830-1914*, Brussel, 1985, p. 352 e.v.

5 MARGUERITE BAULU, *La retraite d'Anvers et la bataille de l'Yser*, Paris, 1918; GEORGE A.C. VAN VOOREN, “Koewacht tijdens de eerste Wereldoorlog”, in D.J. OGGEL, *Koewacht. De geschiedenis van een jong dorp*, s.l., 1971-1972, p. 63; MARTIAL LEKEUX, *Mes Cloîtres dans la tempête*, Paris, 1922, p. 106-131.

6 EMILE GALET, *Sa Majesté le Roi Albert, commandant en chef devant l'invasion allemande*, Paris, 1931, p. 322. Generaal Emile Galet heeft het over 75.000 man waarvan 53.000 infanteristen, die over 45.000 geweren beschikten.

groeide dat aantal langzaam terug aan, dankzij vrijwilligers uit het bezet lands-gedeelte en de lichte van de militie-
klassen van 1915 tot 1918 in onbezete
gebied. Zo slaagde men erin bij de aanvang
van het bevrijdingsoffensief in september
1918 opnieuw 170.000 man in lijn te
brengen ⁷.

Van de 87.805 in behandeling genomen
zaken werden er 43.342 (49 %) naar de
militaire rechtbanken verwezen. 37.557
(41 %) liepen op een veroordeling uit,
waarvan 222 tot de doodstraf. Die per-
centages liggen zeer hoog. Dat is slechts
te verklaren door een streng vervolgings-
beleid van het openbaar ministerie of door
de politiek van de militaire overheid om
slechts de werkelijk ernstige feiten aan te
klagen, die seponeren moeilijk rechtvaar-
digen. Ook kan het om een combinatie
van beide factoren gaan. Van de 222 uit-
gesproken doodstraffen werden er twintig
voltrokken ⁸.

De organisatie van het Militair Gerecht

Hoe zag de organisatie van het Militair
Gerecht er aan de vooravond van de Eerste

Wereldoorlog uit? Een Militair Gerechts-
hof zetelde in Brussel en zeven Bestendige
Krijgsraden (soms ook Provinciale of Vaste
Krijgsraden genoemd) waren respectie-
velijk gevestigd in Antwerpen (voor de
provincies Antwerpen en Limburg),
Bergen (voor de provincie Henegouwen),
Brugge (voor de provincie West-Vlaan-
deren), Brussel (voor de provincie Bra-
bant), Gent (voor de provincie Oost-
Vlaanderen), Luik (voor de provincies
Luik en Luxemburg) en Namen (voor de
provincie Namen) ⁹.

Sinds de Belgische onafhankelijkheid
functioneerde het Militair Gerecht dus
meer dan tachtig jaar op territoriale basis
en had het rechtsmacht over een betrek-
kelijk klein aantal rechtsonderhorigen.
De mobilisatie van het leger, kort daarop
gevolgd door het uitbreken van de Eerste
Wereldoorlog, plaatste het Militair Gerecht
voor een gans nieuwe toestand, waarop het
niet was voorbereid en waarvoor het niet
op antecedenten kon terugvallen ¹⁰. Die
nieuwe toestand werd gekenmerkt door
een snelle groei van rechtsonderhorigen,
verdeeld over eenheden waarvan de
meeste bestemd waren om het mobiel
veldleger te bemannen. Om daaraan het

7 LUC DE VOS e.a., *Belgische Militaire geschiedenis aan de hand van documenten*, Brussel, s.d. Toen zij achter de IJzer stelling nam, telde de krijgsmacht 9.000 gesneuvelden, 15.000 zieken of herstellenden van verwondingen, 40.000 krijgsgevangenen die in de handen van de vijand waren gevallen en/of naar Nederland waren gevlucht, waar zij in kampen werden opgesloten.

8 JOHN GILISSEN, "La juridiction militaire belge...", p. 478, weerhoudt 220 uitgesproken doodvonnissen. Hem zijn er twee onbekend gebleven (Schulz en Ehberhardt). Het totaal was dus 222.

9 Artikel 45 Wetboek van Strafrechtspleging voor het Leger (*Belgisch Staatsblad*, 30.6.1899).

10 Tijdens de Frans-Pruisische oorlog (begonnen op 19 juli 1870 met de oorlogsverklaring van Frankrijk aan Pruisen en geëindigd met een wapenstilstand op 28 januari 1871 en een vredesverdrag op 10 mei 1871) werd het Belgisch leger gedeeltelijk gemobiliseerd en op oorlogsvoet geplaatst. Het effectief werd opgevoerd tot 83.500 man (LUC DE VOS, *Het effectief...*, p. 178). Het leger werd terug op vredesvoet gebracht op 5 augustus 1871. Hoe het Militair Gerecht gedurende deze periode zijn taak volbracht is tot nu toe niet onderzocht. Per maand zouden er 150 tot 160 deserteurs zijn geweest (LOUIS DE RIJCKEL, *Historique de l'établissement*

• Geallieerde infanteristen op weg naar het front, gefotografeerd door Frank Hurley, de eerste officiële fotograaf van de Australische *Imperial Forces*.
(Foto www.greatwar.nl)

hoofd te kunnen bieden, tekende koning Albert I nog op 4 augustus 1914 een – vermoedelijk klaar liggend – besluit ¹¹.

Dat besluit wijzigde het rechtsgebied van twee Provinciale Krijgsraden en richtte tien Krijgsraden “te velde” op. De activiteit van de Krijgsraden van de provincies Henegouwen en West-Vlaanderen werd stilgelegd voor de tijd dat het leger op oorlogsvoet zou blijven. De strafbare feiten gepleegd in hun rechtsgebied zouden

worden behandeld door de Provinciale Krijgsraden van respectievelijk Namen en Oost-Vlaanderen. De tien Krijgsraden “te velde” werden als volgt verdeeld : een bij het hoofdkwartier van elk der zes legerdivisies, een bij het hoofdkwartier van de cavaleriedivisie en een bij elk van de drie versterkte vestingen.

Naar gelang de behoeften werden in de loop van de oorlogsjaren nieuwe Krijgsraden opgericht, o.a. bij het Algemeen

militaire de Belgique, Gand, 1907, p. 21-22). Aan de tiendaagse veldtocht van 2 tot 12 augustus 1831 en de daarop nog volgende confrontaties tussen Nederland en België in 1839 is evenmin enige studie over de toen gepleegde strafbare feiten gewijd (Luc De Vos, *Het effectief...*, p. 92-95).

11 Krachtens artikel 58 van het Wetboek van Strafrechtspleging voor het Leger, enkel toepasselijk in oorlogstijd.

Hoofdkwartier van het Leger (AHL), bij de opleidingscentra in Frankrijk, de Belgische eenheden toegevoegd aan de Britse en Franse troepen, de bevoorradings-troepen te Calais. Zelfs in Londen werd een Krijgsraad opgericht. Aan elk van deze Krijgsraden werd tegelijkertijd een krijgs-auditeur en een griffier toegevoegd, zodat zij, indien nodig, onmiddellijk in werking konden treden. In maart 1917 was het aantal Krijgsraden “te velde” tot twintig opgelopen. Het daaraan verbonden personeel was samengesteld uit vijftien krijgs-auditeurs, negen substituut-auditeurs, acht burgerlijke rechters, dertien griffiers en zestien adjunct-griffiers¹².

Bij het naderen van de vijand sloten de Bestendige Provinciale Krijgsraden de een na de andere hun deur. Het vrijgekomen personeel trachtte zich, in de mate van het mogelijke, bij het veldleger te voegen¹³. De nog op 4 augustus 1914 in leven geroepen drie Krijgsraden “te velde”, bestemd voor de versterkte vestingen, verdwenen met de val van deze laatste.

Welk lot was het Militair Gerechtshof beschoren? Het Hof heeft een dubbele bevoegdheid: het behandelen van hoger beroepen aangetekend tegen de vonnissen van de Krijgsraden en het in eerste en laatste aanleg kennis nemen van vervolgingen tegen hogere officieren. Aangezien dit rechtscollege moest beschikbaar blijven, kon het niet in Brussel worden

achtergelaten. Door drie kort op elkaar volgende Koninklijke Besluiten werd zijn zetel overgeplaatst naar Antwerpen, vervolgens naar Oostende en uiteindelijk naar de plaats waar het Algemeen Hoofdkwartier van het Leger zich zou bevinden¹⁴.

Tijdens die bewogen dagen kreeg het Militair Gerechtshof weinig gelegenheid om veel activiteit te ontwikkelen. Tegen de vonnissen uitgesproken door de Krijgsraden “te velde” was, naar het oordeel van de krijgsauditeurs, geen hoger beroep mogelijk. Zoals verder zal worden aangetoond, vergisten zij zich. Zolang die vergissing evenwel niet werd rechtgezet, viel het grootste deel van de gewone activiteit van het Hof weg, terwijl vervolgingen tegen hogere officieren meer dan uitzonderlijk waren. Toch werd het Hof, toen het zich te Antwerpen ophield, verplicht zitting te houden om kennis te nemen van vervolgingen, ingesteld door auditeur-generaal baron Durutte, tegen generaal-majoor William Lauwers, militair gouverneur van Oost- en West-Vlaanderen. Hem werd ten laste gelegd in oorlogstijd zijn stelling of post te hebben verlaten zonder daartoe verplicht te zijn door overmacht, “*pour pouvoir à sa propre sécurité*”. Het Hof zetelde in het Antwerps Justitiepaleis. De verdachte werd vrijgesproken. Het arrest draagt als datum 12 september 1914. Aangekomen via Oostende te Veurne, waar het Algemeen Hoofdkwartier van het

12 Zie tabel in CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, p.12-13.

13 De provinciale Krijgsraad van de provincie Brabant, met zetel te Brussel, stopte zijn bedrijvigheid op 13 augustus 1914, een week voor de bezetting van de hoofdstad.

14 JOHN GILISSEN, “La juridiction militaire belge...”, p. 475; CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, p. 12, voetnoot 1.

Leger zich gevestigd had, kreeg het Hof een gelijkaardige zaak te behandelen. De aangeklaagde was kolonel Edmond Fabry, die te Mechelen op 12 september 1914 eveneens zijn stelling of post zou hebben verlaten. Op 25 november 1914 hield het Hof zijn zitting op het Paleis van Justitie te Veurne. Ook kolonel Fabry werd vrijgesproken ¹⁵.

Vanaf dat ogenblik kon het Militair Gerechtshof in ietwat rustiger omstandigheden zijn werkzaamheden verder zetten, soms zetelend in Veurne, even in Hond-schoote, soms in Calais, maar meestal in De Panne. Op 6 december 1918 hernam het zijn activiteit te Brussel.

De werking van het Militair Gerecht

De militaire rechtscolleges hebben tijdens de Eerste Wereldoorlog dus een onvermoeibare activiteit aan de dag gelegd. Wie de 43.342 dossiers wenst te analyseren, kan verschillende pistes bewandelen. Men kan zich afvragen welk soort strafbare feiten het meest werden gepleegd en wat de daders ertoe bracht ze te bedrijven. Een eventueel steekproefsgewijze analyse van de dossiers zou een bijkomende schat aan informatie over het frontleven kunnen opleveren ¹⁶. Daarnaast zou men die

dossiers kunnen bestuderen met het oog op het distilleren van het vervolgingsbeleid van het Openbaar Ministerie. Trachtte het Openbaar Ministerie alzo de orde en tucht onder het krijgsvolk te handhaven? Rapporten over dat beleid zijn tot op heden niet teruggevonden, zeer waarschijnlijk omdat er geen opgesteld werden.

Wat België betreft, bestaan geen studies over de inwerking van strafbedreiging en vooral niet over de nawerking van strafoplegging op het militair gedrag. Men zou, op dat punt, kunnen proberen een vergelijking te maken tussen enerzijds het Belgisch vervolgingsbeleid en anderzijds de *Shot at Dawn*-politiek van het Britse leger en de beteugeling van de muitereien die in 1917 uitbraken bij sommige van de beste Franse regimenten. De context waarin die legers opereerden is evenwel moeilijk vergelijkbaar: de overlevingskansen op het korte Belgische front (in 1914 amper 50 km, bezet door zes legerdivisies en twee cavaleriedivisies ¹⁷) waren fundamenteel verschillend van die aan de lange, veel in beweging zijnde frontlinies van het Franse leger, dat begin 1917 niet minder dan 112 divisies telde, en het Britse leger, met 56 divisies. Daarnaast moet ook rekening worden gehouden met het verschil qua samenstelling, procedureregels en rechts-

15 Minder geluk had de generaal-majoor, commandant van de 2de Legerdivisie, die op 3 januari 1915 voorwaardelijk veroordeeld werd tot acht dagen gevangenis en een geldboete van 26 frank of acht dagen vervangende gevangenisstraf voor het toebrengen van slagen aan commandant Capillon. Dat belette niet dat na de oorlog een van de in Antwerpen gelegen kazernes zijn naam kreeg.

16 Of dat onderzoek echt nieuwe resultaten zou opleveren, valt nog te bezien. Men leze in dat verband: RIA CHRISTENS & KOEN DECLERCQ, *Het frontleven van de soldaat 1914-1918*, Tielt, 1987, een voortreffelijke bijdrage tot de geschiedenis van de drie jaar stellingoorlog aan de IJzer, met weergave van getuigenissen van wie het frontleven beleefde en ...overleefde.

17 EMILE GALET, *Sa Majesté le Roi Albert...*, p. 322-326 en 344. Een deel van dat front was bovendien nog extra verdedigd door het onder water zetten van de polders langs de rechteroever van de IJzer. In de loop van de jaren werd de frontlinie iets langer zuidoostwaarts.

- Twee Belgische soldaten die 'hun post hadden verlaten in nabijheid van de vijand'. De 23-jarige Victor François Remy, gefusilleerd op 23 oktober 1914 in Pervijze en de 27-jarige Pierre Alphonse Gielen, gefusilleerd op 19 oktober 1914 in Nieuwpoort.
(Foto's Historische Documentatiedienst van de Krijgsmacht)

bijstand tussen een Krijgsraad “te velde”, de *Field General Court Martial* en een *Conseil de Guerre*¹⁸.

In dit artikel heb ik ervoor gekozen de Belgische Krijgsraden “te velde” zoveel als mogelijk van binnenin te bekijken : hoe werden ze samengesteld, welke strafwetten werden toegepast, welke motieven werden ingeroepen om de beslissingen te rechtvaardigen, welke eerbied werd opgebracht voor de procedureregels en voor het recht op verdediging ? Om op die vragen te antwoorden beperk ik mij tot de ontleding van de doodvonnissen die tot een executie hebben geleid. Het ging om twaalf Belgische militairen, vier Belgische burgers

en vier Duitse burgers. Waarom worden precies deze vonnissen geanalyseerd ? Niet alleen omdat een keuze zich in het kader van deze beperkte studie opdrong, maar ook omdat zij de enige zijn geweest waarvan de uitvoering een onomkeerbare toestand teweegbracht.

Kort na het einde van de Grote Oorlog begonnen in de pers stemmen op te gaan om te weten te komen hoeveel militairen door de Krijgsraden ter dood veroordeeld waren, hoeveel daarvan terechtgesteld werden en welke feiten hun veroordeling motiveerden. Over de geëxecuteerden richtte de Brusselse volksvertegenwoordiger William Van Remoortel, die verkozen

18 Anthony Babington beschrijft de lange discussies in het Brits Parlement na de eerste Wereldoorlog over de herziening van de *Army and Air Force Act* (equivalent van ons Militair Straf- en Tuchtwetboek) en het al dan niet behouden van de doodstraf. Er waren toen voorstanders, de *Retentionists*, en tegenstanders, de *Abolitionists* (ANTHONY BABINGTON, *For the sake of Example : Capital Courts Martial, 1914-1920*, London, 1993; zie ook over het *shell shock*-probleem, p. 202 en 203). Julian Putkowski en Julian Sykes tonen aan hoe weinig effect er uitging van de verplichting die aan troepen werd opgelegd om de terechtstelling van een kameraad bij te wonen (JULIAN PUTKOWSKI & JULIAN SYKES, *Shot at Dawn*, London, 1989, p. 11-12. Zie ook GUY PEDRONCINI, *Les Mutineries de 1917*, Paris, 1968).

was op een lijst van oud-strijders, op 24 maart 1920 een parlementaire vraag tot de bevoegde ministers, de socialistische minister van Justitie Emile Vandervelde en de liberale minister van Landsverdediging Paul-Emile Janson. Op 17 juli 1920 volgde een tweede, aanvullende vraag. Of er ook burgers waren terechtgesteld, werd niet gevraagd.

Het ministerieel antwoord liet niet lang op zich wachten. Het was zeer volledig en het bevatte een dozijn rubrieken. Zo werden vermeld : de voor – en familienaam van de veroordeelden, hun graad en eenheid, de Krijgsraad die het vonnis uitsprak, de datum van het vonnis, de plaats van de terechtstelling en van de begrafenis, de omschrijving van de strafbare feiten, de toegepaste wetsartikelen, de samenstelling van de Krijgsraad (met de vermelding met of zonder burgerlijke rechter), de bijstand van een verdediger (met naamvermelding) en het gevolg gegeven aan een mogelijk genadeverzoek.

Het ministerieel antwoord leert het volgende : onder de twaalf terechtgestelde militairen waren er zes dienstplichtige soldaten, een dienstplichtig korporaal, een dienstplichtig klaroen, drie soldaat-beroepsvrijwilligers en een wachtmeester-beroepsvrijwilliger. De eerste uitvoering

van een doodstraf ondergingen drie militairen, veroordeeld door de Krijgsraad van de 1ste Legerdivisie. Op 22 oktober 1914 werden zij terechtgesteld : één te Mechelen, de anderen te Walem. De laatste uitvoering van een doodstraf vond op 3 juni 1918 in Oostduinkerke plaats. De veroordeling werd uitgesproken door de Krijgsraad van de 6de Legerdivisie.

In één zaak was de Krijgsraad onregelmatig samengesteld omdat de voorzitter slechts de graad van kapitein-commandant bezat, daar waar een voorzitter minstens de graad van majoor dient te hebben ¹⁹. Slechts in drie zaken was een burgerlijk rechter lid van de Krijgsraad. In de andere zaken werd zijn plaats ingenomen door een officier. In alle zaken werden de beschuldigten bijgestaan door een advocaat, op één na, omdat toen vermoedelijk geen advocaat gevonden werd. Aangezien de zaak kost wat kost moest doorgaan, stond de aanwezige burgerlijke rechter, lid van de Krijgsraad, zijn plaats af aan een officier en nam hij de verdediging van de beklaagde op zich.

Betreffende de genadeverzoeken heeft het antwoord op de parlementaire vraag weinig te bieden. Van de zeven in september en oktober 1914 gefusilleerde militairen is van vier onder hen niets daarover

19 Vergelijk het arrest van 14 november 1917 inzake Aloïs De Smet, niet gepubliceerd (Militair Gerechtshof). De Smet was op 15 augustus 1914 door de Krijgsraad van de 1ste Legerdivisie (krijgsauditeur Gilson) tot twee jaar gevangenisstraf en twee jaar inlijving in een tuchtcompagnie veroordeeld. Hij had niet gehoorzaamd aan het bevel zijn mantel over de schouders te dragen en hij had twee van zijn wachtmeesters be-ledigd. Het Hof stelde vast dat de Krijgsraad voorgezeten was door een kapitein-commandant, daar waar de wet voorschrijft dat dit een hoofdofficier moet zijn. Het besliste " *que cette irrégularité et cette violation formelle de la loi doivent entraîner la nullité de la décision prise, qui ne peut être considérée comme ayant une force légale quelconque. Par ces motifs déclare nulle et non avenue la décision contre De Smet Aloïs et ordonne sa mise en liberté s'il n'est pas détenu pour une autre cause*". Andere arresten in CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, 24.2.1917, p. 391 en dl. 2, 15.11.1915, p.161-163 en 24.3.1917, p. 94.

te vinden in hun dossiers. Wel bevindt zich informatie over genadeverzoeken in het dossier van twee tezamen gefusilleerde soldaten ²⁰. Van de drie in 1915 en de twee in 1918 geëxecuteerden bevindt het origineel van hun genadeverzoek zich in het dossier, met in de rand de vermelding “*rejet*” en daaronder “Albert”, in het sierlijk en duidelijk handschrift van de koning.

Afgezien van twee in 1918 gevelde vonnissen werd in geen enkel van de hier besproken gevallen hoger beroep aangekend. Het Militair Gerecht was de oorlog ingegaan in de volle overtuiging dat tegen vonnissen van de Krijgsraden “te velde” geen hoger beroep mogelijk was ²¹. Het steunde zich daarvoor op de wet van 1814. Ten onrechte, zo bleek. Niemand van de leden van het Openbaar Ministerie en evenmin de voorzitter van het Militair Gerechtshof hadden blijkbaar de wet van 15 juni 1899 gelezen die verandering in de wet van 1814 had gebracht. Inderdaad, artikel 104 van het nieuwe Wetboek van Strafrechtspleging voor het leger van 15

juni 1899 bepaalde dat het “Krijsgerechtshof in hoger beroep kennis neemt van de vonnissen van de krijgsraden”. Duidelijker en korter kon het niet zijn : er werd geen onderscheid meer gemaakt tussen vonnissen van Bestendige Krijgsraden, Krijgsraden “te velde”, of Krijgsraden in een belegerde stad. Een advocaat van de balie van Leuven, meester J. Goedseels, die vaak de verdediging van vervolgte militairen waarnam en zich had doen opmerken door zijn grondige rechtskennis, kende het artikel 104 terdege. Verwijzend naar het artikel zag hij einde 1915 de kans in twee door hem in eerste aanleg behandelde zaken hoger beroep aan te tekenen. Het Militair Gerechtshof kon niets anders doen dan zich neerleggen bij de les van Goedseels.

Acht geëxecuteerde Belgische burgers en Duitsers

In de periode augustus-september 1914 werden vier Belgische burgers en vier Duitsers geëxecuteerd. De eerste die te-

²⁰ Eén dossier is zoek geraakt.

²¹ Overeenkomstig artikel 276 van het Wetboek voor de Rechtspleging bij de Landmagt (*sic*) van 20 juli 1814 moesten de vonnissen van de Krijgsraden “te velde” alvorens te worden geëxecuteerd aan de commandant-generaal worden gepresenteerd om de “*fiat executie*” te bekomen. Deze wet werd formeel pas door de wet van 10 april 2003 opgeheven, maar het artikel 104 van het Wetboek van Strafrechtspleging voor het leger van 15 juni 1899 had al bepaald dat voortaan het “Krijsgerechtshof in hoger beroep kennis neemt van de vonnissen van de krijgsraden”. Daarmede verviel in België het oorspronkelijk artikel 276 (arresten Militair Gerechtshof in CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, 11.12.1915, p. 316-319 en dl. 2, 15.11.1915, p. 161-163). Toen de hogere legerleiding dat vernam, richtte zij zich onmiddellijk tot de regering met het verzoek de mogelijkheid van hoger beroep te schorsen. Zij liet gelden dat de beroepsprocedure de uitvoering van de vonnissen zou vertragen en dientengevolge de efficiënte handhaving van orde en tucht onder het militair personeel zou belemmeren. De regering aarzelde geen ogenblik. Reeds op 2 december 1915 werd een Besluitwet goedgekeurd die de koning machtigde door “een in ministerraad besproken besluit het vermogen zich te beroepen tegen vonnissen van de krijgsraden geheel of ten dele op te schorten” (*Belgisch Staatsblad*, 21-31.12.1915; CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, p. 60). Daarop volgden op 27.1.1916 twee Koninklijke Besluiten : het ene regelde de procedure om hoger beroep aan te tekenen, het andere beperkte het vermogen om hoger beroep aan te tekenen (*Belgisch Staatsblad*. 30.1-4.2.1916; CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, p. 115-116).

rechtgesteld werd, was een zekere Schulz, van Duitse nationaliteit. Ik vond geen dossier, vonnis of rapport terug. Het weinige dat over de zaak bekend is, staat beschreven in een kort relaas over zijn aanhouding als spion en over zijn terechtstelling²². Daaruit kan worden opgemaakt dat op 9 augustus 1914 patrouillerende Belgische soldaten te Flémalle-Grande een man aanhielden die hen verdacht voorkwam. Hij sprak met een vreemd accent, had een gladgeschoren hoofd en was in het bezit van een verrekijker en een kompas. Hij noemde zich Schuster, alias Selk en hij liet zich doorgaan voor een soldaat van het Vreemdelingenlegioen onderweg naar zijn eenheid in Frankrijk. Uiteindelijk moest hij echter toegeven een Duits soldaat te zijn en 250 Mark ontvangen te hebben om inlichtingen in te winnen over de toestand van de wegen tussen Luik en Charleroi. Hij werd ter dood veroordeeld en in de omgeving van het fort van Flémalle terechtgesteld.

Opzoekingen naar een overlijdensakte van de terechtgestelde leidden tot de ontdekking van de aangifte van zijn overlijden op 9 augustus 1914 bij de ambtenaar van de Burgerlijke Stand te Luik (en niet te Flémalle, waar eerst gezocht werd). Volgens de aangifte ging het om “*Schulz, soldat allemand, numéro matricule M.G.R. 9ième compagnie – 159, décédé à Liège, boulevard de la Constitution 66*”. In dezelfde straat is een kazerne gelegen, die achteraf de naam Fonck kreeg, de eerste gesneuvelde Belgische soldaat.

De tweede terechtgestelde, ook een Duitser, was Martin Mattonet, op 21 maart 1883 in Julich geboren. Hij was op 14 augustus 1914 opgemerkt en aangehouden door soldaten van het 3de Liniereregiment, in de omgeving van Oorbeek (een kleine gemeente, sedert 1977 bij Tienen gevoegd). Hij werd in het bezit bevonden van een pistool, een vrijgeleide afgeleverd door de burgemeester van Luik op naam van Pierre Gaudière en een ontvangstbewijs van het betalen van de taks voor de fiets waarmee hij zich verplaatste. Hij gaf toe dat hij spioneerde om het Duitse hoofdkwartier in te lichten over de aanwezigheid van Britse troepen aan het front. De daaropvolgende dag werd hij door de Krijgsraad van de 1ste Legerdivisie ter dood veroordeeld, conform de eis van het Openbaar Ministerie. Hij was verdedigd door korporaal Jacques Braun, bediende bij het hoofdkwartier van de 1ste Legerdivisie. Nog dezelfde dag werd het vonnis voltrokken.

Dit schijnt het eerste doodvonnis te zijn dat uitgesproken werd door de Krijgsraad van de 1ste Legerdivisie. Bij het vonnis kunnen heel wat kritische bemerkingen worden gemaakt. Zo was de Krijgsraad samengesteld uit een kapitein-commandant, “*ff. de major, président*”, drie kapitein-commandanten en een kapitein. Krijgsauditeur Gilson had nochtans moeten weten dat de Krijgsraad, om geldig recht te kunnen spreken, door een hoofdofficier moest worden voorgezeten. Die onwettige samenstelling had voor gevolg dat het vonnis nietig was (zie voetnoot

22 Fonds R. Maes, doos 33-49 nr. 3, zonder bronvermelding (Historische Dienst van het Leger te Evere).

19). Om zijn eis te rechtvaardigen beriep krijgsauditeur Gilson zich bovendien op het Voorlopig Reglement van 26 juni 1799. Dat dit reglement op spionagezaken niet meer kon worden toegepast, wist hij ongetwijfeld niet, maar auditeur-generaal Durutte wist het evenmin.

Dat laatste verdient enige verduidelijking. Om de bespieding (bij velen in 1914 uitgegroeid tot een 'spionitis') efficiënter te kunnen bestrijden en ook om strenger te kunnen optreden tegen soldaten die hun post verlieten in tegenwoordigheid van de vijand, hadden de hogere legerleiding en het ministerie van Justitie vlijtig naar wetteksten gezocht die de al te zwak geachte bestaande wetgeving konden aanvullen. Het Voorlopig/Provisorisch Reglement van 26 juni 1799 scheen daaraan tegemoet te komen en ook nog van toepassing te zijn. Auditeur-generaal Durutte zond op 4 september 1914 een circulaire naar de krijgsauditeurs waarin hij hun aandacht vestigde op dit reglement : "*pour les dispositions non*

abrogées par notre législation pénale". Welke deze beschikkingen waren, werd niet gepreciseerd en dus overgelaten aan het oordeel van de bestemmingen²³.

Auditeur-generaal Durutte had echter ongelijk. Toen de Krijgsraad van de Legerbasis een spionagezaak ten laste van twee burgers te behandelen kreeg, besliste die op 15 november 1915 dat niet het Voorlopig Reglement van 1799 van toepassing was (met de doodstraf door ophanging) maar het artikel 120 en volgende van het gewoon strafwetboek. Op 4 augustus 1914, dag waarop de oorlog uitbrak en koning Albert zich naar het Parlement had begeven om de verenigde Kamer en Senaat toe te spreken, beslisten deze, na het vertrek van de koning, in allerijl de al te milde straffen voor bespieding in het gewoon Strafwetboek van 1867 te verzwaren tot, naar gelang het geval, levenslange hechtenis. Dat impliceerde dat de doodstraf uitgesloten bleef... In de Memorie van Toelichting kan men het volgende lezen : "*Les seules dispositions existantes sont les articles 120*

²³ Auditeur-generaal baron Durutte, die het bovendien verkeerdelijk had over het Voorlopig Reglement van 16-19 (*sic*) juni 1799, schijnt moeite te hebben gehad om de vergissing begaan in zijn circulaire van 4 september 1914 op zich te nemen. Einde 1916 en begin 1917 poogde hij nog tweemaal het Militair Gerechtshof ervan te overtuigen dat het Provisorisch Reglement van 26 juni 1799 nog altijd van toepassing was. Hij slaagde er niet in gelijk te krijgen en drong verder niet meer aan (arresten van 9.9.1916 en 25.4.1917 in CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, p. 586 en 386). Zie verder over deze problematiek : Krijgsraad Legerbasis, vonnis 19.11.1915 in CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, p. 377-379; Militair Gerechtshof, arrest 27.11.1915, niet gepubliceerd maar wel geciteerd in *Répertoire pratique du Droit belge, verbo Justice Militaire*, nrs. 76 en 77; Arrest Hof van Cassatie, 21.7.1856, (*Pasicrisie*, 1856-I-421) *Pandectes* (uitgave vóór 1914) *verbo Espion*, nrs. 18-19, pro toepasselijkheid van het Voorlopig Reglement van 1799 en *Pandectes* (uitgave na 1918) *verbo Tribunaux militaires*, nrs. 237-247, contra toepasselijkheid van het Voorlopig Reglement. Zie ook : MAURICE VERBAET, JOS GOEDSEELS, A. DEPRez & M. RENARD, *Droit et guerre*, dl. 1, p. 23-50, 62-76, 369-372, 475-493; H.A. DEGRAAFF, *De militair-rechterlijke organisatie, 1795-1855*, 's Gravenhage, 1957, p. 103-107, met o.m. verwijzing naar krijgsauditeur De Grootte en zijn *Belgische militaire strafrechtspleging*, Gent, 1914.

- In het tijdschrift *The Masses*, verscheen in 1916 een allegorische tekening die het lot van de deserteur voorstelt. Het vuurpeloton van zowel Duitse, Franse, Belgische als Engelse soldaten richt het geweer op hun slachtoffer, die als een christusfiguur is afgebeeld.
(Tekening van Robinson Boardman in *The Masses*, juni 1916)

du Code pénal ordinaire et 13 et 18 du Code pénal militaire"²⁴.

Inzake Martin Mattonet was er niet alleen het feit dat het Voorlopig Reglement van 1799 niet meer kon worden toegepast, maar ook het feit dat een doodstraf niet mocht worden uitgevoerd op een zondag of een wettige feestdag²⁵. Dat laatste wist krijgsauditeur Gilson misschien wel, maar hij stoorde er zich niet aan. Het kan ook zijn dat wegens de gespannen oorlogs-

toestand hoogdringendheid zich opdrong. Evenmin stoorde Gilson zich aan wat het Voorlopig Reglement voorschreef over de wijze van uitvoeren van de doodstraf: niet de kogel maar de strop²⁶.

De volgende geëxecuteerden zijn drie Belgische burgers, waaronder een vrouw. Zij werden allen door de Krijgsraad van de 3de Legerdivisie tot de doodstraf veroordeeld. De Krijgsraad zetelde op 17 augustus 1914 in het Justitiepaleis

²⁴ Het duurde evenwel nog tot 7 januari 1916 alvorens de minister van Justitie aan de auditeur-generaal liet weten dat het Voorlopig Reglement van 1799 als afgeschaft moest worden beschouwd. Inmiddels waren negen doodstraffen op basis van dit afgeschaft reglement niet alleen uitgesproken, maar ook uitgevoerd.

²⁵ Artikel 10 van het Wetboek van Strafvordering.

²⁶ Artikel 13, tweede deel, kapittel 5 van het Voorlopig Reglement van 26 juni 1799.

van Leuven. Over de zaak is in 1997 door Etienne Delannoo een uitvoerige bijdrage gepubliceerd in het tijdschrift *Schrapnel*²⁷. Daarin kan bijna dag na dag de handel en wandel van de drie veroordeelden worden gevolgd. Ik beperk daarom mijn beschrijving tot het meest essentiële.

Alles begon op zondag 2 augustus 1914. De oorlog was nog niet uitgebroken. Bij de 2de sectie van het Algemeen Hoofdkwartier van het Leger in Brussel meldde zich de genaamde Charles Troupin. Hij was op 24 februari 1873 in Luik geboren, had als beroep “publiciste” en woonde in Brussel. Zijn moeder was weduwe. Troupin toonde een nota van de plaatscommandant van Brussel, die hem naar de 2de sectie (inlichtingendienst) van het Hoofdkwartier verwees²⁸. Hij werd er te woord gestaan door kapitein-commandant Mage aan wie hij uitlegde dat hij, gedreven door vaderlandsliefde, bereid was inlichtingen te verzamelen over de toekomstige vijand. Bij Mage groeide vlug de indruk dat hij te maken had met een “*fripouille*”. Om zich te vergewissen van de oprechtheid van de ingeroepen vaderlandsliefde vroeg hij aan Troupin hoeveel vergoeding hij daarvoor dacht te vragen. Het antwoord liet niet op zich wachten : 2.500 frank per maand. Daarmede wist de officier genoeg. Nog dezelfde avond bezorgde hij aan Troupin een kort briefje waarin hij bevestigde goed nota te hebben genomen van zijn voorstel.

Voor Charles Troupin stond het briefje van Mage gelijk met een afwijzing. 's Anderendaags meldde Troupin zich opnieuw op de 2de sectie aan. Ditmaal werd hij te woord gestaan door kapitein Schmit. Als men hem moet geloven, had Troupin eerst het kabinet van Eerste minister en minister van Oorlog Charles de Broqueville bezocht. Daar zou de kabinetschef, kolonel Wielemans, op de nota van de plaatscommandant van Brussel hebben aangetekend “*Il n’y a aucun inconvénient à donner à Monsieur Troupin les appuis que E.M.A. en a nécessaire*” (*sic*). Voor kapitein Schmit volstond dat om Troupin in dienst te nemen voor “*500 frs de 1er payement*”. Over het verleden van Troupin werd geen navraag gedaan. Troupin van zijn kant had over het briefje van Mage met geen woord gerept.

Vanaf dat ogenblik begon Charles Troupin een uitzinnige activiteit te ontwikkelen, eerst in gezelschap van zijn vriendin, Julie Van Wonterghem, geboren te Brussel op 26 januari 1872, en vanaf 5 augustus 1914 in gezelschap van een zekere Frédéric Rommel, geboren te Verviers op 12 april 1887, ingenieur-elektricien van beroep. Rommel woonde weliswaar in Parijs, maar was op weg naar zijn geboortestad. Troupin leerde hem kennen in het hotel waar hij met zijn vriendin de nacht doorbracht. Aangezien wegens de oorlogsomstandigheden de trein die hem van Brussel naar Verviers moest brengen niet verder was gereden dan Luik, overnachtte Rommel in hetzelfde hotel.

27 ETIENNE DELANNOO, “De zaak Troupin”, in *Schrapnel*, nr. 1, jan. 1997, p. 3-14.

28 Deze nota luidde als volgt : “*Le sergent v. Troupin Charles s’est présenté pour offrir ses services à l’armée en qualité de détective militaire par suite de connaissance de 8 langues qu’il possède à fond*”, (Algemeen Rijksarchief, Anderlecht : Archief Militair Gerecht, Dossier Troupin).

Van de blanco staatstelegrammen die hij had meegekregen maakte Charles Troupin kwistig gebruik om vanuit Luik en Verviers de 2de sectie te overspoelen met inlichtingen over feiten en toestanden die in feite reeds grotendeels gekend waren. Telkens hij zich aanbood op een telegraafkantoor voerde hij het hoge woord. Hij liet zich doorgaan voor een hooggeplaatste staatsambtenaar. Met een onbegrensde zelfzekerheid gaf hij bevel een aantal telegraafkantoren en telefooncentrales onklaar te maken, zodat ze niet in handen van de vijand zouden vallen. Het gelukte hem zowaar een extra trein te laten inleggen om het telegraaf- en telefoonpersoneel naar Brussel te voeren. In de nacht van 6 op 7 augustus 1914 bracht hij over zijn bevindingen zelfs verslag uit aan de ministerraad. Even voor middernacht was hij per trein vanuit Luik te Brussel aangekomen ²⁹.

Etienne Delannoo beschrijft Charles Troupins verslag aan de ministerraad als volgt : “Eerst wordt hij [Troupin] ontvangen door Kdt. Chabeau, vervolgens door Kolonel Wielemans en dan – en dit klinkt ongelooflijk – door de ministerraad, die op dat ogenblik zetelt. Troupin doet zijn verhaal met grote gebaren en vol vervoering wat op Minister [Charles] de Broqueville een slechte indruk naliet. Minister [Joris] Helleputte en nog een ander minister staren hem verstomd aan. Daarna vraagt Troupin of hij een auto

kan krijgen ten einde een familiebezoek te kunnen brengen. Wielemans brengt hem er zelf naartoe een omweg makend, terwijl hij zelf naar huis rijdt” ³⁰.

Om Charles Troupin nog wat nader te typeren : op 13 augustus 1914 nam hij de trein van Brussel naar Diest en stuurde hij een staatstelegram naar de lokale plaatscommandant, met de vraag om hem en zijn personeel de beste ontvangst te bieden. Luitenant du Roy de Blicquy werd ermee belast Troupin op het station te ontvangen. Troupin liet zich onmiddellijk naar het stadhuis voeren. Daar stelde hij zich als een heerszuchtig persoon aan en gaf hij o.a. aan luitenant Van Dooren bevel twee op de vijand buitgemaakte paarden naar Brussel te doen overbrengen en af te leveren bij kolonel Wielemans. Toen Van Dooren telefonisch informeerde of het “geschenk” goed was aangekomen, hoorde hij een verbolgen Wielemans antwoorden dat hij niets gevraagd had, eraan toevoegend “*envoyez ce Troupin au diable*”.

Wie het dossier Troupin leest, dient zich op een zeker ogenblik af te vragen of men hier te doen heeft met een normaal mens of een gestoorde, die aan histerie, of aan grootheidswaan lijdt. Om deze vraag te beantwoorden is een document, dat niet in het dossier berust en aan de Krijgsraad onbekend is gebleven, niet onbelangrijk ³¹. In het document wordt een overzicht van

²⁹ ETIENNE DELANNOO, “De zaak Troupin” ..., p. 8-9.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Notes sur les antécédents militaires de Charles Troupin*, beginnend vanaf zijn indiensttreding op 2 oktober 1889 en eindigend met zijn afdanking, bevolen door de directeur van het personeel, luitenant-generaal Sterkx, bij dienstbrief van 7 februari 1893. Kopie van deze nota's werd mij bezorgd door de heer Etienne Delannoo, waarvoor mijn dank.

de militaire loopbaan van Charles Troupin gegeven. Op 2 oktober 1889, toen 24 jaar oud, nam Troupin als vrijwilliger “zonder premie” voor acht jaar, twee maanden en vijftig dagen dienst bij het 3de regiment Jagers te voet, gekazerneerd in Doornik. Hij verklaarde student te zijn en geen veroordelingen te hebben opgelopen. Van zijn moeder en zijn huisarts gaf hij een verklaring af waarin beiden bevestigen bij hem geen symptomen van “*aliénation mentale, d'hallucination ou de faiblesse d'intelligence*” te hebben waargenomen. Troupin werd aangenomen en kreeg lezing van de militaire wetten. Reeds op 1 november 1889 werd hij tot korporaal benoemd en op 19 augustus 1892 tot sergeant.

Hoe Charles Troupin zich in de dienst gedroeg is niet bekend. Nochtans zou kolonel Wielemans in Troupin wellicht geen vertrouwen hebben gesteld, indien hij de dienstbrief had gekend die de directeur van het personeel op 7 februari 1893 naar de kolonel-commandant van het 3de regiment Jagers te voet stuurde. In de brief werd opdracht gegeven Troupin zonder meer uit de dienst te ontslaan. Tevens werd voorgeschreven op het aan Troupin af te geven vrijgeleide te vermelden “*réformé pour insuffisance de sens moral et de l'entendement (aliénation mentale)*”. Verder preciseerde de directeur van het personeel dat de aard van de kwaal

waaraan Troupin leed hem belette nog naar de kazerne terug te keren. Daarom had hij bevolen Troupin van het Militair Hospitaal in Mechelen rechtstreeks naar huis te sturen. Hij voegde er nog aan toe dat, aangezien “*ce sous-officier n'étant pas complètement responsable de ses actes*”, het raadzaam was hem geen “*certificat de conduite*” mee te geven.

De rechters van de Krijgsraad kenden dit document niet, net zomin als kolonel Wielemans, die Charles Troupin had aanbevolen. De kleine groep officieren die was belast met het op gang brengen van de pas in leven geroepen Belgische militaire inlichtingendienst ging voort op de aanbeveling van hoger hand om Troupin aan het werk te zetten. Naargelang de dagen verlieten en toen bleek dat de door hun ‘agent’ doorgeseinde inlichtingen waardeloos waren, begon bij de officieren van de militaire inlichtingendienst de overtuiging te groeien dat zij misschien met een dubbelagent te maken hadden. Gebruik makend van de hem verleende bewegingsvrijheid zou Troupin wel eens contact kunnen hebben opgenomen met de vijand. Over harde bewijzen beschikte de militaire inlichtingendienst evenwel niet. De Belgische inlichtingendienst had blijkbaar niet de minste kennis van de werkwijze van de Duitse *Nachrichtendienst*, die alles behalve op amateuristische wijze zijn agenten aanwierf³². Wat er

32 LOUIS DE RIJCKEL, *Mémoires*, Paris, 1920, p. 314-315, met kritiek door Henri Bernard (HENRI BERNARD, *L'an 14 et la campagne des illusions*, Bruxelles, 1983, p. 71-72). Oberst Nicolai schrijft over de Belgische militaire inlichtingendienst het volgende: “*Ein belgischer Nachrichtendienst gegen Deutschland tauchte erst im Jahre 1912 auf. Er trug trotz Anlehnung an den französischen alle Anzeichen einer jungen unerfahrenen Organisation. Seine Ziele gingen nicht über das nächste Grenzgebiet hinaus und seine Erfolge waren anscheinend gering. Er ist mehr als ein Beweis unmittelbare Kriegsvorbereitung und dafür von Interesse, das Belgien bereits vor Ausbruch des Weltkrieges in die Reihe der Entente einrangiert war*” (W. NICOLAI, *Geheime Mächte*, Leipzig, 1924, p. 28).

ook van zij, de officieren van de 2de sectie besloten Troupin en zijn zogenaamde medewerkers te arresteren. Dat gebeurde op 15 augustus 1914. Het trio werd ter beschikking gesteld van de krijgsauditeur bij de Krijgsraad van de 2de Legerdivisie te Leuven.

Reeds op 13 augustus 1914 ontving krijgsauditeur Fraipont informatie van officieren van de 2de sectie. Hij startte een vooronderzoek. Binnen de 48 uur slaagde hij erin over – naar zijn mening althans – voldoende bezwarende bewijzen te beschikken om Charles Troupin en zijn medewerkers, ondanks hun steevaste ontkenning, van spionage te beschuldigen. Van enig contact met de vijand viel evenwel geen spoor te bekennen. Wel bewezen was het onklaar maken van de telegraaf- en telefoonkantoren in Verviers en Luik. Daardoor werden weliswaar de verbindingen met de legeronderdelen, de plaatselijke overheden en het Algemeen Hoofdkwartier van het Leger verstoord, maar dat staat nog niet gelijk met ‘spioneren voor de vijand’. Als men een gek in dienst neemt kan men zich aan gekke toeren verwachten.

Op maandag 17 augustus 1914 nam de Krijgsraad kennis van de zaak. Hij werd voorgezeten door luitenant-kolonel Leopold-Arsène Bernard, met als burgerlijk lid een rechter bij de Rechtbank van Eerste Aanleg te Leuven, De Decker. Charles Troupin werd beschuldigd van verraad, bespieding, valsheid in geschrifte en het zich toe-eigenen van ambten en titels. De twee anderen werden enkel van

bespieding beschuldigd. Troupin en zijn vriendin werden verdedigd door meester Novent en Frédéric Rommel door meester Tielemans, beiden advocaat bij de balie van Leuven. Er werden tien getuigen gehoord. In zijn requisitoir vorderde het Openbaar Ministerie, zonder enig onderscheid te maken tussen Troupin en zijn twee meelopers, de doodstraf, bij toepassing van het bewuste Voorlopig Reglement van 1799. Toen de advocaten dat vernamen, legden zij onmiddellijk ‘besluiten’ neer waarin zij betoogden dat dit reglement niet van toepassing was. Wat wel van toepassing was, zo betoogden zij verder, was de nog geen veertien dagen vroeger, op de dag van het uitbreken van de oorlog, door het Parlement bij hoogdringendheid gestemde wet. Zoals reeds vermeld, verzwaarde die wet de al te milde straffen die het Strafwetboek in zijn artikels 114 en volgende voor spionage had voorzien. De straffen werden in sommige gevallen opgetrokken tot een maximum van levenslange hechtenis, maar de doodstraf bleef uitgesloten.

Het antwoord op die ‘besluiten’ kan als een schoolvoorbeeld van wetsverkrachting worden bestempeld ³³ : “*Attendu que vainement les inculpés invoquent en leur faveur les dispositions de la loi du 4 août 1914; Qu’en effet, cette loi n’est appelée à recevoir son application qu’en temps de paix; Que l’exécution des peines comminées (sic) par la dite loi comporte nécessairement la tranquillité publique sinon il faudrait que par suite des hasards de la guerre les gens convaincus d’espionnage et de trahison, non seulement ne subiraient aucun châtement*

³³ Artikel 527 van het Wetboek van Strafvordering.

- Gewonde Britse soldaten worden verzorgd in een *dressing station* bij het front, gefotografeerd door Frank Hurley. (Foto www.greatwar.nl)

*sérieux pour leurs méfaits, mais qu'ils seraient récompensés par l'étranger du crime commis par eux contre leur patrie*³⁴.

Na een korte beraadslaging over het antwoord op de 'besluiten' van de verdediging, werden de drie beschuldigten

tot de doodstraf veroordeeld. De feiten van valsheid in geschrifte en toe-eigening van ambten, ten laste van Charles Troupin, werden niet weerhouden. Het vonnis werd de daaropvolgende dag op de stedelijke schietbaan van Leuven voltrokken ³⁴.

³⁴ HENRI BERNARD, *L'an 14...*, p. 72. Verslag over het proces in *Le XXème Siècle, Het Nieuws van den Dag* en *L'Indépendance belge*. Ik durf te betwijfelen dat, aangekomen op de plaats van de terechtstelling, de veroordeelden bekenden schuldig te zijn aan spionage. Dat Charles Troupin toen aan de krijgsauditeur nog twee brieven zou hebben overhandigd, de ene een letterlijke kopie van de andere, en bestemd voor zijn echtgenote en voor zijn maîtresse, berust op een vergissing (*Schrapnel*, juli 1997, nr. 3, p. 9). In het gerechtelijk dossier staat nergens te lezen dat Troupin gehuwd was, maar wel dat hij wachtte op de uitspraak van de echtscheidingsprocedure die Julie Van Wonterghem tegen haar man voerde, om met haar in het huwelijk te kunnen treden. Het was wel wat laat om enkele minuten voor haar dood aan Van Wonterghem nog een brief te laten bezorgen. Hier is, volgens mij, een verwisseling tussen twee zaken gebeurd: het geval Troupin en het hiernavolgend geval Ehrhardt.

De zaak Troupin kreeg tijdens de oorlog en ook kort daarna nog een onverwacht gevolg. Toen een Duitse Krijgsraad, die zetelde in Brussel, de Engelse verpleegster Edith Cavell wegens spionage ter dood had veroordeeld en haar op 12 oktober 1915 terechtstelde, was de bevolking in bezet België hevig geschokt. Alleen barbaren waren in staat een vrouw te fusilleren. Na al wat zich reeds gedurende de eerste oorlogsmaanden had voorgedaan, kwam dat het Duitse imago zeker niet ten goede. Daarop reageerde een Duitse krant met de Franse titel *Gazette du Nord de l'Allemagne*. Het bewuste exemplaar kwam ook in handen van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken te Sainte-Adresse (Frankrijk), de katholieke Julien Davignon. De krant wenste de Belgen eraan te herinneren dat precies zij de eersten waren geweest om op 18 augustus 1914 een vrouw te fusilleren. De Belgische regering zat met de zaak bijzonder verveeld. Zij vroeg om uitleg aan de auditeur-generaal. In het bijzonder wou zij vernemen of er tussen beide gevallen enig verschil bestond. Het antwoord heb ik niet teruggevonden. Verschil was er evenwel zeker : Julie Van Wonterghem was ter dood veroordeeld op grond van een wet die in België niet meer bestond, terwijl Edith Cavell de doodstraf kreeg op basis van de toepasselijke Duitse wetgeving op spionage en/of hulp aan de vijand in oorlogstijd.

Wat Frédéric Rommel betreft, vroeg de procureur-generaal van Luik op 4 augustus 1926 of in diens strafdossier geen gegevens beruften over de vaderlandsliefde van de familie Rommel. Een broer van Frédéric had zich tot hem gericht met het verzoek een einde te stellen aan het voorlopig

beslag dat op diens goederen was gelegd. Ook op dat punt kon ik geen spoor van antwoord terugvinden.

Bij het beoordelen van deze onverkwikkelijke zaak moet echter rekening worden gehouden met de gespannen sfeer in de dagen dat het proces plaatsvond. Bij het uitbreken van de oorlog, op dinsdag 4 augustus 1914, verplaatste het Algemeen Hoofdkwartier van het Leger (AHL) zich, zoals gepland, van Brussel naar Leuven. De koning, die als hoofd van de krijgsmacht dicht bij het Hoofdkwartier wenste te blijven, liet zijn familie in Brussel achter. Samen met een tot het minimum herleid Militair Huis nam hij zijn intrek in het kasteel van Korbeek-Lo.

Op maandag 17 augustus 1914 – dag van het proces – ontving koning Albert I in de voormiddag Eerste minister en minister van Oorlog Charles de Broqueville. Die kwam hem vragen of Brussel al dan niet met bezetting bedreigd werd en wat de regering eventueel moest doen. Na raad ingewonnen te hebben van zijn naaste medewerkers, besliste de koning dat de regering nog dezelfde dag de hoofdstad moest verlaten en naar Antwerpen gaan. De beslissing werd onmiddellijk uitgevoerd. Nog dezelfde dag verliet de regering Brussel om zich veilig te stellen in de versterkte Antwerpse vesting. Het diplomatiek korps volgde het voorbeeld van de regering, evenals de koningin, die met haar kinderen een onderkomen vond in het koninklijk paleis op de Antwerpse Meir. Rond 16 uur in de namiddag werden de hoofdofficieren van het 1ste en 4de bataljon Jagers aan de koning voorgesteld, waaronder luitenant-kolonel Leopold-Arsène Bernard. De koning feliciteerde Bernard

voor zijn moedig gedrag in Luik, zijn bevordering tot luitenant-kolonel en de gestrengheid waarmee hij als voorzitter van de Krijgsraad was opgetreden in het proces Troupin. Volgens de aantekeningen van Bernard in zijn velddagboek zou de koning hem hebben gezegd : “*Vous avez bien fait de condamner ces individus à mort. Nous sommes entourés d’espions. Il faut un châtiment exemplaire*”³⁵.

Op dinsdag 18 augustus 1914 – een crisisdag genoemd – nam de druk van het Duitse leger geweldig toe. Na veel aarzelen gaf de koning aan het veldleger het bevel bij het invallen van de duisternis te beginnen met een algemene, stelselmatige terugtocht, richting vesting Antwerpen. Volgens de koning was het veldleger na veertien dagen bestendige inzet ten zeerste uitgeput. Het was bovendien ondermaats omkaderd en onvoldoende bewapend, getraind en bevoorrad. De koning wou een geregelde veldslag met de vijand op dat ogenblik absoluut vermijden, wat sommige hoofdofficieren daarover ook mochten denken. Hij was ervan overtuigd dat, in de gegeven omstandigheden, een confrontatie met de tegenstander tot de ondergang van het leger zou leiden en dat zou ook het einde van het koninkrijk betekenen.

Het veldleger zette zich zoals voorgeschreven in beweging. Tegelijkertijd besloot de koning nog zo lang mogelijk in Leuven te

blijven om niet de indruk te wekken dat hij voor de vijand vluchtte. Hij genoot er de gastvrijheid van de burgemeester. Rond 22 uur ontving hij nog een afgezant van generaal Joseph Joffre, opperbevelhebber van het Franse leger. De afgezant trachtte hem te overhalen om het Belgisch leger te laten deelnemen aan een algemeen Frans-Brits-Belgisch tegenoffensief langs de gehele lengte van de frontlinie, zoals door Joffre gepland. Hij gelukte echter niet in zijn opzet en vertrok nog dezelfde nacht terug richting Frankrijk. Daarop volgde voor de koning een korte nachtrust. Om 5 uur werd hij gewekt met de mededeling dat de vijand zich klaar maakte om Leuven aan te vallen. Hij vertrok dadelijk naar Mechelen, naar waar het Algemeen Hoofdkwartier van het Leger (AHL) zich vanaf 17 augustus had verplaatst³⁶. Dezelfde dag rond 18 uur marcheerden 4.000 Duitse soldaten Herent binnen, muziek op kop. Wat later werd Leuven bezet. ’s Anderendaags, 20 augustus 1914, viel het tot open stad verklaarde Brussel op zijn beurt in handen van de vijand, zonder dat een schot werd gelost³⁷.

De derde terechtgestelde Duitser was de ex-reserve kapitein Paul August(e) Ehrhardt, verdacht van bespieding. Hij werd vervolgd voor de Krijgsraad van Oost- en West-Vlaanderen (zetelend te Gent) en ter dood veroordeeld. Noch het dossier, noch het vonnis werden tot nu toe teruggevonden³⁸. Het is niet uitgesloten

35 HENRI BERNARD, *L’an 14...*, p. 71.

36 EMILE GALET, *Sa Majesté le Roi Albert...*, p. 112, 147, 152-153 en 156.

37 *La Belgique et la guerre*, dl. 2, Bruxelles, 1921, p. 271 en 309 e.v.

38 De Historische Dienst van het Leger (te Evere) kon evenwel de hand leggen op een met de pen geschreven antwoord van krijgsauditeur De Grootte (Sint-Niklaas, 1 september 1914) aan luitenant-generaal Clooten, militair gouverneur van de twee Vlaanderen. Hij bracht hem op zijn vraag ter kennis dat het voltrekken

dat het dossier Ehrhardt, zoals andere onvindbare dossiers betreffende Duitse onderdanen, bij het begin van de bezetting in 1940 overhandigd werd aan de in 1938 opgerichte *Ausländische Gräberfürsorge Dienststelle* ³⁹. Dat sluit de reconstructie van de aan Ehrhardt ten laste gelegde feiten uit.

Vast staat alleszins dat het vonnis van Paul Ehrhardt op 5 september 1914 om 7 uur 's morgens werd voltrokken, buiten de omwalling van het fort van Zwijndrecht, toen nog provincie Oost-Vlaanderen. Twee onderofficieren, eerste chef René Sap en wachtmeester Michel Verdijk, deden aangifte van het overlijden bij de ambtenaar van de Burgerlijke Stand te Zwijndrecht. De overlijdensakte vermeldt dat op het ogenblik van het overlijden Ehrhardt “drij en veertig jaar, elf maanden en veertien dagen” oud was, dat hij te “Runningen” geboren was en dat “verdere inlichtingen ontbreken”.

Over de laatste 24 uur in het leven van Paul Ehrhardt is met veel schrijverstalent een uitvoerig relaas gegeven in de memoires van Martial Lekeux, “*moine franciscain et commandant d’Artillerie*” ⁴⁰. Lekeux, die als reserveofficier op 4 augustus 1914 onmiddellijk terug dienst had genomen, was, na de aftocht van het veldleger en eenheden van de vestingtroepen van Luik

naar Antwerpen, als luitenant aan de staf van het fort van Zwijndrecht toegevoegd. Hij was slechts enkele dagen te Zwijndrecht toen op 4 september 1914 de aankomst gemeld werd van een Duitse spion, overgebracht uit de gevangenis van Gent, in afwachting van diens terechtstelling. Lekeux werd gelast met het toezicht op de gevangene. In zijn dubbele hoedanigheid van officier en monnik vervulde hij die taak met evenveel correctheid als menselijkheid. Zo liet hij de gevangene bijstaan door een protestantse dominee uit Antwerpen. Toen tegen de avond het bericht binnenliep dat het genadeverzoek verworpen was, kreeg hij de opdracht dat ter kennis te brengen van de veroordeelde. De dag daarop vergezelde hij hem tot op de plaats van executie.

Over Paul Ehrhardt konden nog twee vermeldingen worden teruggevonden, zonder dat het duidelijk is op welke bronnen die vermeldingen steunen: “*un officier allemand déguisé en prêtre catholique fut reconnu sur le port d’Ostende où il guettait l’arrivée de troupes anglaises*” ⁴¹ en “*Déchu de sa qualité d’officier à cause de ses malversations...etc... ses chefs le rappellent au moment de la mobilisation et lui offrent de se réhabiliter et il accepte. Envoyé sur la côte belge pour y signaler les mouvements des ports d’Ostende et de Zeebrugge, il est pris à ce dernier endroit nanti de notes et*

van het doodvonnis van Ehrhardt niet kon gebeuren vooraleer de koning over het ingediend genadeverzoek had beslist (Hiervoor mijn dank aan J. Huygelier die mij een kopie van het document bezorgde en tevens mijn dank voor de hulp die hij mij steeds verschafte bij mijn opzoeken).

39 Bij het begin van de bezetting in 1940 boden de goed geïnformeerde beambten van de *Ausländische Gräberfürsorge Dienststelle* zich bij de griffies van de Krijgsraden te Antwerpen, Brussel, Gent en Luik aan om de dossiers van tijdens de Eerste Wereldoorlog terechtgestelde Duitsers op te eisen.

40 MARTIAL LEKEUX, *Mes Cloîtres dans la tempête...* (Hoofdstuk VI).

41 ÉMILE HINSELIN, *Histoire illustrée de la Guerre du Droit*, dl. 2, Paris, s.d., p. 40.

de documents ne laissant aucun doute sur la nature de son travail. Il ne nie rien mais conteste sa qualité d'espion. À l'officier qui doit le conduire au fort de Zwijndrecht, où il doit être fusillé, dans les fossés du fort, il dit 'vous verrez comment meurt un officier allemand'. Il est d'ailleurs très crâne devant le peloton d'exécution. Avant de mourir il remet à l'auditeur militaire deux lettres, une pour sa femme et une pour sa maîtresse. L'une est la copie textuelle de l'autre...". Ehrhardt had twee kinderen ⁴².

De vierde terechtgestelde Belgische burger was Honoré Doyen, een ongehuwde jonge man van 35 jaar, op 11 juli 1879 te Longueville (Brabant) geboren. Hij woonde in de Brouwerijstraat te Elsene, was schijnwerker van beroep en dienstplichtig soldaat van de lichterding 1899. Doyen werd gemobiliseerd en hij voegde zich te Antwerpen bij zijn eenheid, de "*Compagnie des Pontonniers d'Artillerie*". Op 6 september 1914 werd hij echter ongeschikt voor de dienst bevonden en naar huis gezonden. In plaats van naar huis te gaan bleef hij, naar eigen zeggen, rondzwerfen. Hij geraakte zelfs tot in Kortrijk, waar hij zich tussen Duitse soldaten zou hebben opgehouden ... Waar of niet, maar op 10 september 1914 zagen rijkswachters, verdekt opgesteld achter een brug te Aspen (nabij Gavere in Oost-Vlaanderen), een man van op de brug

teken doen aan een groep ulanen ⁴³. De ulanen maakten dadelijk rechtsomkeer. De rijkswachters overmeesterden de man. Het bleek om Doyen te gaan. De rijkswachters voerden hem naar Gent en stelden hem ter beschikking van de krijgssauditeur. Volgens de rijkswachters had Doyen met zijn tekens aan de vijand te verstaan gegeven dat zij gevaar liepen in een hinderlaag te vallen als zij de brug zouden oversteken. Hij zou op die manier de rijkswachters ook hebben belet de vijand te doden of krijgsgevangen te maken.

Op 14 september 1914 werd Honoré Doyen door de Krijgsraad van Oost- en West-Vlaanderen, conform de vordering van substituut-krijgsauditeur Van Wambeke, ter dood veroordeeld. Meester Soetens, advocaat bij de balie te Gent, die op dezelfde zitting nog vijftien andere gedaagde militairen bijstond, was als advocaat opgetreden. Ook Doyen was tot die straf veroordeeld op grond van het Voorlopig Reglement van 1799, dat zoals gezegd niet meer van toepassing was. Maar alsof dat nog niet voldoende was, werd ook nog artikel 2, titel IV van de *Code criminel militaire du 21 Brumaire an V* ingeroepen. Welnu, dat artikel is in België of in het Koninkrijk der Nederlanden nooit van toepassing geweest ⁴⁴. Dat de krijgssauditeur voor de beide Vlaanderen

⁴² Fonds R. Maes, dossier 32-42 (Historische Dienst van het Leger, Evere).

⁴³ Ulanen waren licht bewapende (oorspronkelijk met een lans) bereden verkenningstroepen, die zich tijdens de Frans-Pruisische oorlog van 1870 zeer gevreesd hadden gemaakt (*Der Grosse Herder*, dl. 11, Freiburg in Breisgau, 4de druk, 1935, kol. 1689).

⁴⁴ De *Code criminel militaire du 21 Brumaire, an V* (jaar 1796-1797) die van toepassing was in het Franse leger is dit, na Waterloo, nooit meer geweest, noch in het Koninkrijk der Nederlanden, noch na de scheuring in België. Dat staat tegenover het Reglement van 1799, dat 'provisorisch' enkele maanden wel van toepassing is geweest. Dat moeten zelfs de *Pandectes, verbo Espion*, nr. 17, toegeven (redactie vóór 1914).

• Een hallucinant landschap na de bombardementen, in 1917 gefotografeerd door Frank Hurley.
(Foto www.greatwar.nl)

zijn substituut er niet op gewezen heeft dat hij zich vergiste, doet vandaag de wenkbrauwen fronsen. Het betrof hier een auditeur bij een Bestendige Krijgsraad die op een maand tijd toch had kunnen weten wat het Parlement op 4 augustus 1914 had beslist.

Er is nog meer. In het vonnis werd vermeld dat Honoré Doyen lezing had gekregen van de militaire wetten. Die vermelding had geen zin⁴⁵, maar de pen van de griffier was vermoedelijk geconditioneerd : de

vlijtige man had dezelfde dag niet minder dan zestien vonnissen op te maken. Ook werd het vonnis nog voorgelegd aan de militaire gouverneur van de twee Vlaanderen, luitenant-generaal Clooten, om diens “fiat executie” te bekomen. Nu is die goedkeuring slechts vereist voor de vonnissen van de Krijgsraden “te velde”... De vaststelling dringt zich bijgevolg op dat de kennis van het personeel van dit soort rechtbanken met betrekking tot de meest elementaire gegevens over de hun toevertrouwde taak, eerder beperkt was.

45 Niet alleen was Honoré Doyen met onbepaald verlof gestuurd, maar bovendien waren de Krijgsraden voor spionagezaken sowieso bevoegd, of het nu om militairen ging of om burgers.

Honoré Doyen tekende geen hoger beroep tegen het vonnis aan, wat nochtans mogelijk zou zijn geweest. Hij diende ook geen genadeverzoek in. Misschien was meester Soetens te overbelast met werk. Hij moest immers op één en dezelfde dag zestien personen verdedigen. Doyen zelf gaf de indruk niet te beseffen wat hem overkwam, noch wat hem te wachten stond : het was niet zonder reden dat hij ongeschikt was bevonden voor de dienst en dat was de Krijgsraad bekend. Op 17 september 1914 werd hij door een detachement rijkswachters in het park van Gent gefusilleerd ⁴⁶.

Na de oorlog startte Honoré Doyens broer een herzieningsprocedure. Die mondde uit in een niet gepubliceerd arrest van het Militair Gerechtshof, gevelde op 20 november 1926. Dat arrest kwam tot het volgende besluit : “*que l’innocence de Doyen Honoré a été reconnue et en conséquence l’acquitté*”. Een deskundig onderzoek, uitgevoerd door drie artsen-specialisten, had aangetoond dat Doyen zich op het ogenblik van de feiten in staat van krankzinnigheid bevond, wat hem niet toeliet zijn daden te beheersen. Aan de familie Doyen werd door een Koninklijk Besluit, overeenkomstig de wet, een vergoeding van 450.000 BEF toegekend.

De laatste tijdens de Eerste Wereldoorlog terechtgestelde Duitse soldaat was Otto Hoffmann van het 48ste Infanterie-

regiment, op 16 juli 1886 te Pyritz geboren. Hij werd tussen Leuven en Mechelen krijgsgevangen gemaakt en ervan beschuldigd vóór zijn krijgsgevangenschap een vrouw te hebben vermoord. Op 20 september 1914 werd hij door de Krijgsraad van de 1ste Legerdivisie ter dood veroordeeld, zoals gevorderd door de reeds vermelde krijgsauditeur Gilson. ’s Anderendaags, in de namiddag, werd hij tegen de muur van de kerk van Walem gefusilleerd ⁴⁷.

Ook van de zaak Hoffmann zijn dossier en vonnis zoek. Net zoals dat van Paul August(e) Ehrhardt werd het dossier Hoffmann misschien in 1940 aan de *Ausländische Gräber Fürsorge Dienststelle* overhandigd. Dat sluit de reconstructie van de aan Otto Hoffmann ten laste gelegde feiten evenzeer uit. Maar wat die feiten ook geweest mogen zijn, moet dit vonnis voor ‘nietig en onbestaand’ worden gehouden. Krijgsgevangen vijandelijke militairen kunnen slechts door de Belgische Krijgsraden worden gevonnist voor misdrijven bedreven *tijdens* hun krijgsgevangenschap ⁴⁸. Voor krijgsauditeur Gilson was blijkbaar alles mogelijk.

In 1926 vroeg de regering van Weimar aan de Belgische regering uitleg over het geval Hoffmann. Welk gevolg aan die vraag gegeven werd, kon in het archief van het Militair Gerecht niet worden teruggevonden.

46 HEINRICH WANDT, *Etappenleven te Gent. Kanttekeningen bij de Duitse ineenstorting*, dl. 1, Ledeberg/Gent, [1920], p. 37.

47 GASTON DURNEZ, *Zeg mij waar de bloemen zijn*, Leuven, 1988, p. 60.

48 Artikels 21 en 13 van het Wetboek Strafrechtspleging Leger.

Twaalf terechtgestelde Belgische militairen

Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden twaalf Belgische militairen terechtgesteld. In 1914 werd de doodstraf van zeven militairen voltrokken, in 1915 van drie. In 1916 en 1917 vonden geen terechtstellingen plaats. De laatste twee werden in 1918 voltrokken.

De terechtstellingen van 1914

Op 20 september 1914 veroordeelde de Krijgsraad van de 1ste Legerdivisie, met zetel te Walem, drie soldaten tot de doodstraf, zoals gevorderd door krijgsauditeur Gilson. 's Anderendaags in de vroege morgen werden de straffen voltrokken, nadat luitenant-generaal Baix zijn "fiat executie" had verleend.

De eerste veroordeelde was soldaat Alphonse Verdickt, op 31 maart 1883 te Sint-Amandsberg geboren, zoon van Pierre Verdickt en Marie Puylaert. Hij woonde in Gent, was verver van beroep en was terug onder de wapens geroepen bij het 23ste Linierement van de 1ste divisie. Op 12 september 1914 had hij te Hofstade zijn eenheid, die zoals de rest van het veldleger op terugtocht was, verlaten. 's Anderendaags werd hij te Walem aangetroffen en naar zijn eenheid teruggestuurd. Hij verliet zijn eenheid opnieuw op 18 september maar geraakte niet ver. Bij een controle werd hij aangehouden en ter beschikking van krijgsauditeur Gilson gesteld. Deze had ondertussen een klacht ontvangen van onderluitenant Gilliaert, volgens welke Verdickt reeds op 18 augustus 1914

in Oorbeek "in tegenwoordigheid van de vijand" zijn bevelen niet had opgevolgd. Bij toepassing van artikel 28 van het Militair Strafwetboek veroordeelde de Krijgsraad Verdickt voor dat laatste feit tot de doodstraf en bepaalde hij dat het vonnis in Walem voltrokken moest worden. Ter zitting was Verdickt door meester Rosseuw verdedigd, advocaat bij de balie van Mechelen.

Het vonnis werd gevelde door een Krijgsraad die niet wettelijk was samengesteld, aangezien hij voorgezeten werd door een kapitein-commandant, daar waar dat volgens de wet moet gebeuren door een hoofdofficier. Krijgsauditeur Gilson beging hier dezelfde fout als in de zaak Mattonet.

Diezelfde dag werd door dezelfde Krijgsraad – thans met een hoofdofficier als voorzitter – nog een tweede soldaat veroordeeld. Het betrof Jean Raes, op 24 februari 1888 te Sint-Jans-Molenbeek geboren, zoon van de schoenlapper Antoine Raes en de meid Marie Coomans. Raes behoorde eveneens tot het 23ste Linierement. Zijn dossier en het vonnis zijn onvindbaar. In het antwoord op de parlementaire vraag van William Van Remoortel (zie § 2) staat vermeld dat ook hij wegens ongehoorzaamheid in tegenwoordigheid van de vijand veroordeeld werd, bij toepassing van artikel 28 van het Militair Strafwetboek. Hij werd eveneens door meester Rosseuw verdedigd en het vonnis bepaalde dat ook hij, zoals Alphonse Verdickt, in Walem moest worden gefusilleerd ⁴⁹. De meerderheid van het 23ste Regiment was ervan overtuigd

49 GASTON DURNEZ, *Zeg mij waar de bloemen zijn...*, p. 58-60.

dat hun twee kameraden die straf niet verdiend hadden en enkel gefusilleerd werden als voorbeeld, om schrik aan te jagen.

De derde zaak betreft soldaat Elie De Leeuw, op 2 juni 1893 te Brussel geboren als zoon van Guillaume De Leeuw en Annie Belize. Hij woonde in de Brusselse Marollenwijk, Hoogstraat 159, en was nikkelbewerker van beroep. Hij werd ervan verdacht op 15 september 1914 te Schiplaken, “*avoir en temps de guerre abandonné son poste pour pourvoir à sa propre sûreté et d’avoir dans une affaire jeté lâchement ses armes*”. Zulke feiten, zo luidde het, waren strafbaar gesteld door de artikels 12 en 14 “*du règlement provisoire du 26 juin 1799, chapitre III*”. Op dit punt bleef krijgsauditeur Gilson dus volhouden in de boosheid. De beschuldigde werd evenzeer door meester Rosseeuw bijgestaan. De Krijgsraad veroordeelde De Leeuw tot de doodstraf en bepaalde dat die te Mechelen moest worden uitgevoerd. Dat gebeurde de daaropvolgende dag om 7 uur ’s morgens in de tuin van het eigendom van brouwer Verheyden, tussen de spoorweg Antwerpen-Brussel en het Coloma-Instituut. Het executiepeloton werd door De Leeuws eenheid geleverd. De Leeuw werd in de tuin begraven. Op 24 december 1914 werd hij, op vraag van zijn ouders, ontgraven en overgebracht naar de stedelijke begraafplaats⁵⁰.

Tijdens zijn ondervraging had Elie De Leeuw toegegeven dat hij op 13 (*sic*) september 1914 zijn eenheid had verlaten, maar zonder op post te staan. Hij was ook vrijwillig teruggekeerd op 16 september, na ontsnapt te zijn aan een korte gevangenhouding door de Duitsers. Dat laatste werd blijkbaar niet geloofd. Een en ander verklaart misschien waarom krijgsauditeur Gilson De Leeuw niet beschuldigde van postverlating krachtens het Militair Strafwetboek, maar wel van inbreuk op het niet meer bestaande Voorlopig Reglement van 1799. Zo was hij zeker de doodstraf te kunnen vorderen en bekomen. Indien het vonnis in hoger beroep had kunnen worden voorgelegd aan het Militair Gerechtshof zou het nietig zijn verklaard, aangezien het een straf had opgelegd die door een niet meer bestaande wet was voorgeschreven. Het had in principe een tweede maal nietig verklaard kunnen worden omdat het vooronderzoek niet was uitgevoerd door een rechterlijke commissie, bestaande uit de auditeur en twee officieren-commissarissen. Over de bijstand van de twee officieren-commissarissen bestond echter een leemte in de wetgeving⁵¹.

Elie De Leeuw had een zwaar strafregister. Hij nam op 28 september 1909, op 16-jarige leeftijd, dienst als beroepsvrijwilliger. Op 27 november 1911 werd hij door de Krijgsraad van Oost-Vlaanderen een eerste

50 Farde gefusilleerden, doos 15 bis, dossier 7 (Algemeen Rijksarchief Brussel : Archief Militair Gerecht).

51 Dat er bij het vooronderzoek twee officieren-commissarissen dienden aanwezig te zijn, besloot het Militair Gerechtshof althans in de arresten van 13 september 1917 en 6 januari 1917 (CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, resp. p. 45 en 77-78). In het eerste arrest steunt het Hof zich op het motief: “*qu’il résulte, d’autre part, des éléments de la cause que le premier juge a commis une violation de la loi et des formalités substantielles de la procédure l’instruction n’ayant pas été faite devant une commission judiciaire...*” en in het andere: “*Attendu qu’il est de jurisprudence constante de la Cour militaire que l’absence de commission judiciaire constitue une des irrégularités prévues par la loi, ... la présence et l’assistance des offi-*

maal veroordeeld wegens diefstal, gevolgd door een veroordeling wegens desertie en nog later voor vier diefstallen en insubordinatie, nogmaals gevolgd door een veroordeling voor twee diefstallen en desertie bij herhaling, om uiteindelijk voor één jaar bij de tuchtcompagnie te worden ingelijfd.

De vierde terechtgestelde van de 1ste Legerdivisie in 1914 was soldaat Victor François Remy, op 26 mei 1891 te Farciennes geboren en met als beroep “houilleur”. Hij behoorde tot het 3de Linierregiment en was de zoon van de mijnwerker Victor Remy en de ongeletterde Marie Henriette Laviolette. Op 22 oktober 1914 veroordeelde de Krijgsraad, die te Pervijze, achter de IJzer, zetelde, de 23-jarige soldaat tot de doodstraf wegens postverlating “*pour pourvoir à sa propre sécurité*”. Krijgsauditeur Gilson had zich eens temeer voor zijn vordering gesteund op het niet meer bestaande Voorlopig Reglement van 1799. Het was in deze zaak dat, wegens de afwezigheid van een advocaat, het burgerlijk lid van

de Krijgsraad, rechter Nols, zijn plaats verwisselde met een officier om de verdediging van de beschuldigde op zich te nemen. Over de zaak bestaat wel een vonnis maar het dossier zelf is zoek. In het vonnis wordt de toegepaste wet beschreven als “*article 12 du règlement provisoire hollandais du 26 juillet [sic] 1799, chapitre III*”. Het vonnis werd ’s anderendaags in Pervijze voltrokken.

De Krijgsraad van de 2de Legerdivisie sprak in 1914 slechts één doodvonnis uit dat voltrokken werd. Het betrof twee soldaten : de wolbewerker Henri Devos, op 6 september 1890 in Brussel geboren en wonende te Hoboken, en de hulpsmid Pierre Gielen, op 7 november 1887 in het Limburgse Gutshoven geboren. Beiden behoorden tot het 6de Linierregiment. De eerste sprak Frans, de tweede Nederlands.

Volgens de gegevens in het dossier maakten Henri Devos en Pierre Gielen deel uit

---

ciers commissaires à l'instruction préparatoire constituent une garantie en faveur des prévenus, un contrôle nécessaire, un frein contre les dangers de systèmes préconçus et de parti pris, dont, en pratique, les plus consciencieux ne sont pas toujours exemptés”. Zeer gestoffeerd zijn deze arresten niet en het blijft een open vraag of zij ooit de censuur van het Hof van Cassatie zouden hebben overleefd.

Hetzelfde mag niet worden gezegd van de vonnissen van de Krijgsraad zetelend te Calais op 16 juli 1916, 2 februari 1917 en 26 mei 1917 (CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, p. 42, 45 en 204-205). Deze vonnissen verklaarden de stelling van de verdediging volgens welke het vooronderzoek gevoerd door de krijgsauditeur nietig zou zijn bij gebrek aan bijstand van de twee officieren-commissarissen ongegrond. Rond dezelfde tijd verscheen van de hand van E. Godenir, krijgsauditeur bij de 2de Cavaleriedivisie, een grondige studie over deze problematiek. Hij kwam tot de bevinding dat niets in de bestaande wetgeving voorschrijft dat de krijgsauditeur van een Krijgsraad “te velde” de bijstand nodig heeft van twee officieren-commissarissen om een geldig onderzoek te kunnen uitvoeren. Er was dus ter zake een lacune in onze wetgeving (CHARLES DEJONG & VICTOR YSEUX, *Le droit et la guerre...*, dl. 1, p. 360-367).

Op 21 juni 1921 kreeg het Hof van Cassatie de gelegenheid om ter zake stelling te nemen. Zover kwam het echter niet. Conform een procedurele traditie werd gesteld dat geen kennis kon worden genomen van de opgeworpen exceptie omdat dit eerst had moeten gebeuren voor de rechtbanken ten gronde : “*Les irrégularités dans la composition et le fonctionnement d'une commission judiciaire ne peuvent être invoquées devant la cour de cassation lorsqu'elles n'ont pas été produites devant le juge de fond*” (Pasicrisie, 1921-407, met verwijzing naar arrest Hof van Cassatie 24.9.1906; Pasicrisie, 1906-I-365 en de nota's).

van een ploeg van acht man, die, onder leiding van een sergeant, tussen de kelders van leegstaande huizen te Nieuwpoort een verbinding moesten kappen om in geval van terugtocht die zo veilig mogelijk te

kunnen laten verlopen. Devos en Gielen waren op 16 september 1914 gans de dag met dat werk bezig geweest, terwijl de zes anderen beurtelings de wacht hielden. De volgende morgen besloten

- Op 3 juni 1918 werd in de duinen van Oostduinkerke de 21-jarige Aloïs Wulpot wegens desertie geëxecuteerd. Hij was de laatste Belgische soldaat die dat lot onderging.
(Foto's Documentatiecentrum *Flanders Fields*)

Devos en Gielen om in de stad eten te zoeken. Zonder aan de anderen iets te zeggen, trokken zij ter plaatse gevonden burgerkledij aan, lieten zij hun geweer achter en begonnen zij hun zoektocht. Rond de avond keerden zij terug naar het huis waar de sergeant zich nog steeds bevond. De sergeant liet ze door de rijkswacht ondervragen. Devos en Gielen verklaarden dat zij niets anders hadden moeten doen dan gaten kappen van het ene huis naar het andere en dat zij wel een dag rust verdiend hadden.

Krijgsauditeur Gielen (geen familie van soldaat Gielen) nam over de zaak contact op met luitenant-generaal Dossin, die op zijn voorstel inging om de twee soldaten naar hun eenheid door te sturen en ze te vervolgen "*lorsque les circonstances le permettent selon les résultats de l'enquête*". Auditeur Gielen vermeldde dat in de nota aan de commandant van het 6de Linie-regiment en hij verzocht deze tevens de sergeant die de ploeg had geleid te laten ondervragen.

Zo verstond de commandant van het 6de Linieregiment de zaak niet. Hij richtte onmiddellijk een brief aan de divisiecommandant waarin hij de beslissing getroffen door de krijgsauditeur als "*préjudiciable au plus haut point à la discipline qu'on ne saurait assez maintenir... (onleesbaar) ...au moment de la crise actuelle*" en verder "*j'ai déjà avisé le régiment de la suite qui y serait réservée*". En wat deed auditeur Gielen? Hij ging door de knieën en vroeg om 's anderendaags, 19 september 1914, de Krijgsraad bijeen te roepen, die, op zijn vordering, beide soldaten tot de doodstraf veroordeelde.

De Oostendse advocaat Formanoir had de verdediging op zich genomen. Henri Devos en Pierre Gielen dienden dadelijk een genadeverzoek in, maar dat werd niet eens voorgelegd aan de koning. De Krijgsraad had immers na de uitspraak van het vonnis, bij meerderheid van stemmen beslist dat er geen gevolg moest aan worden gegeven.

Volgens de artikels 276 en 277 van het Wetboek van Rechtspleging voor de Landmaght (*sic*) van 1814 waren de vonnissen van de Krijgsraden te velde uitvoerbaar van zodra de commanderende officier zijn "fiat executie" had verleend. Er bestond geen mogelijkheid om hoger beroep aan te tekenen. Ten gevolge van het besluit van 16 november 1832 had de koning (toen nog Leopold I) – via artikels 4 en 5 van het besluit – bovendien impliciet verzaakt om in *alle* gevallen de uitoefening van zijn genaderecht toe te passen, een beslissing die in feite tegen de grondwet indruiste. Artikel 4 van het besluit bepaalde dat het genadeverzoek slechts schorsend gevolg zou hebben in zoverre de meerderheid van de leden van de Krijgsraad een gunstige behandeling van het verzoek steunde (en dit in een proces-verbaal vaststelde om bij het verzoek te worden gevoegd). Artikel 5 schreef voor dat indien dat niet het geval was, het vonnis kon worden voltrokken van zodra het "fiat executie" door de commanderende officier was verleend. Het genadeverzoek moest dan ook niet worden opgestuurd naar de koning. Tengevolge van deze laatste bepaling verzaakte de koning impliciet aan de uitoefening van zijn genaderecht, wat de Grondwet niet toelaat, met het gevolg dat op dit punt

het getroffen besluit ongrondwettelijk was⁵².

Luitenant-generaal Dossin verleende nog dezelfde dag zijn “fiat executie” en het vonnis werd nog die dag uitgevoerd. Dossin schreef voor dat daarvan kennis moest worden gegeven aan de troepen “à trois appels successifs”. Geen van beide veroordeelden had een strafregister. Een ervan was vader van drie kinderen.

Het onderzoek uitgevoerd door auditeur Gielen was in principe nietig. Hij had zich bij de ondervraging van de verdachten niet laten bijstaan door twee officieren-commissarissen, terwijl die afwezigheid ook nergens werd gerechtvaardigd. Uit die nietigheid van het onderzoek volgde de nietigheid van het vonnis⁵³.

De Krijgsraad van de 3de Legerdivisie velde, zoals deze van de 2de Legerdivisie, in 1914 slechts één doodvonnis dat werd voltrokken. De terechtgestelde militair was een dienstplichtig korporaal, lichter 1907, Léopold Noël, op 14 maart 1887 geboren

in het Limburgse Kanne, deelgemeente van Riemst. Hij was bij het 12de Linierregiment van de 3de Legerdivisie ingelijfd.

Op zaterdag 17 oktober 1914 had Léopold Noël's peloton bevel gekregen zich rond 10 uur 's morgens klaar te maken om stelling te nemen in de loopgraven recht tegenover de vijand. Terwijl de commandant van zijn peloton op verkenning in de loopgraven ging, verwijderde Noël zich van zijn eenheid. Hij ging in de richting van Alveringem, op 500 à 600 meter achter het front gelegen. Naar eigen zeggen wou hij brood en koffie zoeken. In Alveringem zou hij vluchtelingen uit Brussel hebben ontmoet die hem zegden dat er in het land “niets meer te doen viel”. Dat zou hem op de gedachte hebben gebracht niet naar zijn eenheid terug te keren. De vluchtelingen bezorgden hem een jas en een broek die hij over zijn uniform aantrok. Vervolgens ging hij op weg richting Loo, nog verder achter het front gelegen. Onderweg werd hij echter herkend, aangehouden en ter beschikking gesteld van krijgsauditeur Godenir. Na Noël ondervraagd te hebben,

52 Nochtans zag Leopold I in de artikels 276 en 277 van het Wetboek van Rechtspleging voor de Landmagt van 1814, zonder het uitdrukkelijk te zeggen, een beperking van het hem door de Grondwet toegekend genaderecht. Hij was van oordeel dat, zowel in het belang van de dienst als van de veroordeelde, het recht op het indienen van een genadeverzoek moest worden verleend, met schorsing van uitvoering voor gevolg, tot hij een beslissing had getroffen. Op 16 november 1832 trof de koning dan ook een besluit dat de voorzitter van de Krijgsraad verplichtte aan de veroordeelde, onmiddellijk na de uitspraak van het vonnis, mede te delen dat hij over 24 uur beschikte om een gratieverzoek in te dienen. In het besluit werd verder beschreven langs welke weg dat verzoek tot bij de koning moest worden doorgestuurd: via de commanderende officier en de “*ministre-directeur de la guerre*”, voorzien van hun advies. Tot daar was alles conform de Grondwet. De artikels 4 en 5 waren dat echter niet. Voeg ik er nog aan toe dat in de *Répertoire du Droit pratique Belge, verbo Justice Militaire*, n° 747 (opgesteld na de Eerste Wereldoorlog) over dat besluit enkel – en nog zeer kort – wordt geschreven dat het nog altijd van toepassing is. Of de thans doorgevoerde afschaffing van de militaire rechtbanken (in vredestijd) en van wat nog overbleef van de wet van 1814 (naar dewelke het besluit verwees), samen met de afschaffing van de doodstraf, een einde gesteld heeft aan het besluit van 1832 is mogelijk, maar *expressis verbis* is het niet gebeurd.

53 Zie voetnoot 51.

riep de auditeur voor de volgende dag, zondag 18 oktober om 4 uur in de morgen, de Krijgsraad in Alveringem bijeen. Op zijn vordering veroordeelde de Krijgsraad Noël tot de doodstraf en de degradatie. In tegenstelling tot de andere tot dusver vermelde processen zetelde in deze Krijgsraad een burgerlijk lid, een rechter van de Rechtbank van Eerste Aanleg in Veurne.

Tegen het vonnis werd geen hoger beroep aangetekend. Van een genadeverzoek werd niets teruggevonden. De divisiecommandant, luitenant-generaal Bertrand, gaf onmiddellijk zijn “fiat executie”. Het vonnis werd nog dezelfde dag voltrokken, vlakbij het kerkhof van Nieuwkapellen en zoals voorgeschreven “*en présence de la partie du régiment qui pourra être rassemblée pour assister à cette exécution*”⁵⁴.

Ook in deze zaak was het vonnis nietig omdat auditeur Godenir zijn onderzoek had uitgevoerd zonder de bijstand van de twee door de wet voorgeschreven officieren-commissarissen en zonder hun afwezigheid door een of ander motief te rechtvaardigen.

De terechtstellingen van 1915

De eerste van de drie terechtgestelden in 1915 was soldaat-beroepsvrijwilliger Paul Van den Bosch van het 3de bataljon van het 1ste regiment Carabiniers van de 6de Legerdivisie. Hij was op 12 april 1895 in Elsene geboren. Hem werd ten laste gelegd dat hij – telkens in tegenwoordigheid van de vijand – achtereenvolgens op 12

januari (in Oudekapelle), 30 januari (Lampernisse) en 9 en 24 april 1915 (Pollinkhove) zijn eenheid had verlaten, of het bevel zich naar de loopgraven te begeven niet had uitgevoerd. Die feiten waren strafbaar krachtens artikel 28 van het Militair Strafwetboek.

Over de eerste twee feiten werd Paul Van den Bosch op 18 maart 1915 te Pollinkhove door krijgsauditeur Gielen ondervraagd. Hij bevestigde de verklaring die hij had afgelegd tijdens het korpsonderzoek in zijn eenheid. Hij had zijn eenheid niet kunnen volgen omdat hij aan zijn been gekwetst was. Hij bevestigde eveneens een verklaring afgelegd op 17 januari 1915. Het proces-verbaal van 18 maart stelt hem evenwel in beschuldiging voor de vier hierboven beschreven feiten, waarvan de laatste twee gebeurden in april. Deze laatste zijn dus achteraf aan het PV van 18 maart toegevoegd, wat op zijn minst een zonderlinge manier van werken kan worden genoemd.

De Krijgsraad van de 6de divisie, die in Oostvleteren zetelde, nam op 2 mei 1915 kennis van de zaak Van den Bosch. Er werd één getuige gehoord, namelijk reserve-luitenant Van Autrive. Hij verklaarde het volgende : “*Depuis le 13 mars que je commande la compagnie le prévenu a manqué 4 fois aux tranchées. Il prétend qu’il a vu tuer deux hommes au petit poste dont il faisait partie et est pris de peur*”. Hoe de getuige kon spreken over vier feiten, daar waar er zich twee hadden voorgedaan toen hij de compagnie nog niet commandeerde, is

⁵⁴ CYRIEL VERSCHAËVE, *Oorlogsdrukken*, Gent, 1996, p. 211.

moeilijk te verklaren. Op vordering van auditeur Gielen veroordeelde de Krijgsraad Paul Van den Bosch tot de doodstraf en beval dat de terechtstelling voor het front van de troepen van diens regiment zou geschieden. Toen Van den Bosch' advocaat, meester Caluwaert van de balie van Dendermonde, met deze uitspraak geconfronteerd werd, diende hij onmiddellijk een genadeverzoek in. Na het vellen van het vonnis was de Krijgsraad opnieuw bijeengekomen, ditmaal in de raadkamer, en had met eenparigheid van stemmen beslist dat geen gevolg moest worden gegeven aan een genadeverzoek. Niettemin werd het genadeverzoek toch aan de koning voorgelegd. Het werd verworpen : de handgeschreven woorden "Rejeté Albert" staan in het dossier ⁵⁵.

De terechtstelling van Paul Van den Bosch vond op 4 mei 1915 te Pollinkhove plaats, voor het front van de troepen van het 1ste regiment Carabiniers "met rust" en een peloton van elk bataljon van het 2de regiment Carabiniers "au repos ou au piquet". Daarmede was de zaak niet afgelopen. Meer dan anderhalf jaar later vroeg de katholieke minister van Justitie, Henry Carton de Wiart, uitleg over het proces. Auditeur Gielen stelde daarover een – door mij niet teruggevonden – rapport op, door de auditeur-generaal goedgekeurd en op 28 oktober 1916 toegestuurd naar de minister te Sainte-Adresse (Frankrijk), waar de regering zetelde. Op 2 november 1916 reageerde de minister. Zijn antwoord was een striemende afkeuring van de manier van optreden tegen Van den Bosch.

Een kopie van het antwoord van Henry Carton de Wiart is bij het dossier gevoegd. Sommige paragrafen zijn zowel naar de inhoud als naar de vorm het citeren meer dan waard. De brief begint met de afwijzing van de beschouwingen ontwikkeld door auditeur Gielen in zijn verslag. De minister herinnert de auditeur-generaal eraan dat deze meermaals de nadruk had gelegd op de noodzaak strafbare feiten, gepleegd in tegenwoordigheid van de vijand, onmiddellijk te beteugelen. Dat is in hoofde van Van den Bosch niet gebeurd : "Admettre que, précisément dans les moments les plus critiques, on attende une nouvelle infraction pour mettre en mouvement l'action répressive, n'est-ce pas méconnaître de la façon la plus dangereuse cette nécessité ? Il semble qu'on en trouve une preuve frappante dans le cas du soldat Van den Bosch Paul. Si dès sa première faute il avait rencontré une répression 'énergique' il fut peut-être rentré dans le devoir, tout au moins ses camarades n'eussent-ils pas eu sous les yeux, pendant plus de deux mois, le spectacle démoralisant de son impunité". "L'action de la justice", zo gaat de brief verder, "ne devait pas nécessairement après la 1ère infraction avoir pour effet de mettre le coupable à l'abri, puisque, quelque fut la peine prononcée, il dépendait de l'autorité d'en différer l'exécution et de maintenir le coupable sous le feu". In de laatste paragraaf heeft de minister het over de onregelmatigheden vastgesteld in het PV van 18 maart 1915. Hij drukt zijn ongenoegen daarover in volgende termen uit : "Quant aux irrégularités relevées dans le procès-verbal du 18 mars, il ne s'agit pas,

55 GASTON DURNEZ, *Een bloem in het geweer*, Hasselt, 1965, p. 117.

dans l'espèce, de simples erreurs matérielles, mais d'additions faites, après coup, et qu'on ne saurait trop blâmer".

Of auditeur Gielen dat als een blamage van zijn beleid beschouwd heeft, is nog niet zo zeker. Negentien jaar later werd hij opnieuw op rapport geroepen, ditmaal door de liberale minister van Justitie Paul-Emile Janson. Die zond hem op 22 maart en vervolgens op 15 mei 1934 twee dienstbrieven, waarin hij uitleg vroeg over het geval Van den Bosch. De brieven bevinden zich niet in het dossier. Een kopie van het antwoord van Gielen, drie bladzijden lang, is bewaard gebleven. Het draagt als datum 26 mei 1934 en de aantekening "*vu et approuvé – l'Auditeur-Général Baron Janssens*".

Volgens Gielen kan hij over het geval Paul Van den Bosch, negentien jaar na het gebeuren, slechts een samenvatting van het dossier geven "*tel qu'il subsiste, ainsi que de quelques impressions que me laissent mes souvenirs de cette époque*". Hij weet nog zeer goed dat aan Van den Bosch vier feiten werden ten laste gelegd : de twee eerste voorvallen van januari 1915, waarover hij hem op 18 maart 1915 ondervroeg, en de twee laatste voorvallen van april 1915, waarover de ondervraging op 30 april 1915 gebeurde.

Aanvankelijk, zo schrijft Gielen, beriep Paul Van den Bosch zich op een kwetsuur aan het been en nadien ook op een ondraaglijke angst. Hij zegde : "*avoir trop peur. Il ne sait même pas s'il pourra vaincre cette frayeur à l'avenir*". Na de ondervraging van 18 maart oordeelde Gielen dat Van den Bosch niet aangehouden diende te worden. Hij hoopte dat Van den Bosch

zich zou herpakken, maar hij herviel in april, met het gekende gevolg. Auditeur Gielen voegt er nog aan toe dat hij het niet nodig achtte Van den Bosch aan een geneeskundig onderzoek te onderwerpen "*car rien ne devait probablement justifier cette mesure. Du reste, j'ai le souvenir qu'il était parfaitement équilibré et absolument décidé à se soustraire aux dangers du service en première ligne*". Hij merkte verder op dat de verdediger van Van den Bosch evenmin om een geneeskundig onderzoek had gevraagd. Voorts herinnert Gielen zich nog dat op de zitting "*malgré toutes les observations du Président il persista à avouer la peur qui l'étreignait*". De procedure, preciscieert Gielen, geschiedde "*en flamand*".

Om zijn brief te eindigen beschrijft Gielen nog de moeilijke omstandigheden waarin het leger zich tijdens de eerste zes maanden van 1915 bevond. "*Le moral était entamé chez pas mal d'hommes, de nombreux refus ou abstentions, des abandons par groupes des tranchées étaient signalés*". Hij herinnert er ook aan dat de 6de Legerdivisie rond die tijd betrokken raakte bij de eerste Duitse gasaanval. Hij besluit zijn verslag met de woorden : "*l'affaire fut bien jugée*" en hij voegt er nog aan toe "*Je ne puis imaginer sur quelles bases serait justifiée une demande en révision, mais j'ai l'impression que celle-ci dénote une manoeuvre à tendance politique et que ceux qui la dirigent, utilisent 19 ans après les faits, cette affaire à leurs louches intentions*". Krijgsauditeur Gielen ging dus de politieke toer op en hij scheen in 1934 nog niet te weten dat er zoiets als het "shell shock syndroom" bestond.

De tweede militair die in 1915 werd terechtgesteld was soldaat Henri Reyms, op 20 maart 1892 te Sinaai-Waas geboren.

Reyns werd terug onder de wapens geroepen met de militieklasse van 1910 en behoorde tot hetzelfde regiment Carabiniers als Paul Van den Bosch. Aan Reyns werd ten laste gelegd zich tussen 12 en 13 april 1915 viermaal onthouden te hebben het bevel uit te voeren zich naar de loopgraven te begeven, gevolgd door een afwezigheid van meer dan drie dagen, van 27 april tot 1 mei. Dat impliceerde een desertie in tegenwoordigheid van de vijand. Bovendien werd hem ten laste gelegd dat hij, bij zijn vrijwillige terugkeer, sommige stukken van zijn uitrusting, waaronder zijn geweer, niet meer had kunnen tonen. Zoals Van den Bosch voerde hij aan gehandeld te hebben uit een niet te beheersen angstgevoel.

Op 14 mei 1915 werd Henri Reyns ter dood veroordeeld door de Krijgsraad van de 6de Legerdivisie, die nog steeds in Oostvleteren zetelde. Zijn advocaat, meester Marx, diende onmiddellijk een genadeverzoek in maar de Krijgsraad was bij “meerderheid” van stemmen (“à la majorité”) van oordeel dat aan dit verzoek geen gevolg moest worden gegeven. Niettemin werd het door generaal-majoor De Ceuninck, commandant van de 6de Legerdivisie, naar de koning doorgezonden. In zijn begeleidende brief schreef De Ceuninck dat hij zich aansloot bij het door de Krijgsraad ongunstig gegeven advies “à l’unanimité” – in plaats van “à la majorité” – en hij voegde er nog aan toe: “la peine de mort appliquée récemment [bedoeld wordt het geval Paul Van den Bosch] a eu pour effet de diminuer le nom-

bre de manquements aux tranchées. Quand j’aurai obtenu deux ou trois exemples par régiment l’épidémie cessera complètement”⁵⁶.

Koning Albert I verwierp het genadeverzoek. Dertien dagen na soldaat Paul Van den Bosch, op 17 mei 1915, werd Henri Reyns in Oostvleteren gefusilleerd, in tegenwoordigheid van detachementen van de 6de Legerdivisie. Daar bleef het bij. In 1915 volgden er geen terechtstellingen meer “pour l’exemple” en ook niet tijdens de volgende oorlogsjaren. Generaal De Ceuninck moest er vrede mee nemen.

De derde en laatste ter dood veroordeelde in 1915 waarvan de straf werd voltrokken, was een soldaat behorend tot het 4de eskadron van het 1ste regiment Lansiers van de 4de Legerdivisie, Alfons Van Herreweghe. Hij was op 7 december 1877 in Wetteren geboren en onder de wapens geroepen met de klasse 1899. Hij woonde te Dendermonde en was mijnwerker van beroep. Op 6 juli 1915, rond half acht ’s morgens, schoot hij te Wulpen zijn eskadronscommandant, luitenant Moreau, dood. Hij werd onmiddellijk aangehouden, ondervraagd, door de Krijgsraad van de 4de Legerdivisie ter dood veroordeeld en nog dezelfde dag om half acht ’s avonds gefusilleerd. Zoals het vonnis bepaalde, gebeurde dat op de plaats waar de feiten zich hadden afgespeeld.

Alhoewel Alfons Van Herreweghe gekozen had voor de “Vlaamsche” procedure, zijn alle stukken van het proces in het

56 Generaal-majoor De Ceuninck in zijn advies bij het doorsturen van het genadeverzoek naar de koning.

Frans, behalve zijn ondervraging. Hij verklaarde aan de rechterlijke commissie – ditmaal bestaande uit de krijgsauditeur en twee officieren-commissarissen – “dat een achttal dagen vroeger de Kolonel in de tranchées was gekomen en ons gefeliciteerd [heeft] over wat wij gedaan hadden. Het rassemblement had nogal lang geduurd ongeveer 20 tot 30 minuten en wanneer de Kolonel weg was heeft de Luitenant Moreau ons geïnspuleerd zeggende dat het schandelijk was dat een rassemblement zolang moest duren, dat hij niet meer hier wou blijven, dat hij zou gevraagd hebben om terug naar de Congo te gaan, dat hij niet meer wilde in zulke boxon blijven en dat hij ons allemaal zou doen kreveren hebben; dat hij de zwarten

gedresseerd had en dat hij ons ook zou dressereren”. Die uitlatingen waren in zijn hoofd blijven rondspoken.

Op 6 juli 1915, vroeg in de morgen, kwam een brigadier Alfons Van Herreweghe opzoeken, boven de paardenstal waar hij met anderen sliep. Hij zei hem dat hij zich bij de luitenant moest aanmelden om zich te verantwoorden voor twee dagen onwet- tige afwezigheid. Van Herreweghe ant- woordde dat hij ziek was. De twee dagen had hij in Veurne doorgebracht, waar hij schepen had gelost. Rond half acht stond hij op, waste zich, dronk koffie en bleef in de stal. Daar kwam een wachtmeester hem mededelen dat hij onmiddellijk bij luitenant Moreau moest komen. Daarop

- In de jaren 1920 verschenen commerciële postkaarten met oorlogstaferefen. Sommige waren geënseneerd, zoals deze schijnexecutie in de duinen. (Foto www.greatwar.nl)

antwoordde hij dat hij niet zou gaan. Het verhoor gaat dan als volgt verder : “Dan is de luitenant aangekomen; hij kon mij niet zien en heeft aan cavaliers, die te paard stonden, gevraagd waar de cavalier Van Herreweghe was. Op dat ogenblik heb ik mijn karabijn geladen met vier kogels en terwijl hij nog bezig was met te vragen waar ik was heb ik eenmaal geschoten. Ik weet niet of ik hem geraakt heb. Ik was op een afstand van 5 meters. Ik ben dan buiten gekomen en heb daar nog eens geschoten maar ik kan niet zeggen op welke afstand. Ik weet niet wat ik nog gedaan heb. Dan heb ik mijn karabijn in de stal gaan plaatsen en ben naar den bureau gekomen om mij in handen te geven. Ik had het gedacht oprecht niet om mij te wreken maar de woorden uitgesproken door de luitenant bleven op mijn hart. Het is sedert een dag of twee dat het in mijn gedacht is gekomen van op de luitenant te schieten”.

Een bij hoogdringendheid bijeengeroepen Krijgsraad, onder het voorzitterschap van majoor Noël en drie kapiteins en met als burgerlijk lid rechter Claeys, nam nog dezelfde dag kennis van de zaak. Op de zitting werden er twaalf getuigen gehoord. Op vordering van krijgsauditeur Criquillon werd de beschuldigde tot de doodstraf verwezen, bij toepassing van artikel 40 van het Militair Strafwetboek. De Krijgsraad was van mening dat aan

het door de veroordeelde ingediende genadeverzoek geen gevolg moest worden gegeven. Het werd niettemin toch nog voorgelegd aan de koning, die het verwierp. Het genadeverzoek bevindt zich in het dossier.

Het was een jonge advocaat van de balie van Charleroi, meester Georges Horgnies, die de verdediging van de 37-jarige beschuldigde op zich nam. Horgnies diende bij een eenheid van de 4de Legerdivisie en bleef gans de oorlog soldaten voor de Krijgsraden verdedigen⁵⁷. Het was geen gemakkelijke taak, blijkbaar ook niet voor de militaire leden van de Krijgsraad. Op 6 januari 1923 sprak Horgnies de plechtige openingsrede uit op de zitting van de Jonge Balie te Charleroi. Als advocaat voor de Krijgsraad gaf hij een eresaluut aan de militaire leden van die rechtbanken : “...*les officiers parfois farouches dans le commandement étaient accessibles à la pitié et excusaient facilement les faiblesses passagères... Ici l’officier n’était plus un chef mais un juge... Les juges militaires n’aimaient d’ailleurs pas un auditeur trop rigoureux, trop enclin à plaire au commandement. À un auditeur qui appuyait vivement sur le sentiment de peur qui avait animé un prévenu, un président, major de cavalerie, à l’aspect rude et à la moustache guerrière, répondit : ‘moi quand je vais au feu, j’ai toujours peur Monsieur l’Auditeur’*”⁵⁸.

57 De 4de Legerdivisie was in augustus 1914 belast met de verdediging van de vesting Namen. Ze trok vervolgens te voet achteruit : van Namen tot in Frankrijk. Vandaar werd ze per trein naar Calais-Duinkerken en verder per schip naar Oostende en Zeebrugge vervoerd. Het is de enige legerafdeling waarover de commanderende generaal gans de oorlog het bevel heeft gevoerd, namelijk luitenant-generaal Michel.

58 Fonds generaal-majoor F. Temmerman, doos 7 (Historische Dienst van het Leger, Evere).

De terechtstellingen van 1918

Op 26 maart 1918 werd de gewezen beenhouwersgast Emiel Ferfaille terechtgesteld. Hij was op 25 november 1891 in Meenen geboren en was wachtmeester-foerier bij het 2de regiment Zwaar Geschut. Deze onderofficier had in Veurne een goed bevoorrade winkel ontdekt. Daar deed hij een paar keer per week inkopen, hoofdzakelijk voor het leger. De uitbaatster van de winkel had als hulp een jong meisje, Rachel Rijckevaert, uit Veurne, steeds gediensstig “vlug van geest, bovendien vriendelijk altijd een glimlach om de mond, met blond gekruld haar, een frisse rozige kleur en blauwe kijkers, levendig en ietwat groot”⁵⁹. Ferfaille had op Rachel zijn oog laten vallen en had er kennis mee gemaakt: “hieruit volgde een vrijage”...

Tijdens de week bleef Rachel in het winkelhuis overnachten. Daar woonden ook de uitbaatster en haar man, die beiden in 1914 uit Brugge waren gevlucht. Op zaterdagavond ging Rachel echter steeds naar haar ouderlijk huis, om de zondag in familiekring door te brengen. Op zaterdag 27 oktober 1917 was zij evenwel niet thuisgekomen. Haar ouders werden ongerust en gingen op informatie uit, ook bij Emiel Ferfaille, “aanwezig in zijn kantonnement”. Maar niemand wist waar Rachel gebleven was. De ouders maakten haar verdwijning aan de rijkswacht bekend. “Men begon een ongeluk te vrezén”. Enkele dagen gingen voorbij, tot een buurman, die de tuin achter het winkelhuis verzorgde, een spade ontdekte waaraan bloed scheen te kleven.

Met de echtgenoot van de winkelierster liep hij verder de tuin af, terwijl ze op de grond een spoor volgden “waar een vracht moest over gesleept zijn”. Weldra stonden zij voor “omgewoelde aarde en tussen een hoop takkelingen werd het verminkte lijk van de 20-jarige Rachel ontdekt, een hand stak nog boven de grond”.

Het onderzoek dat daarop volgde, bleek spoedig de richting uit te gaan van Emiel Ferfaille, de enige die misschien een motief zou kunnen hebben gehad om Rachel te doen verdwijnen. Daarover ondervraagd, begon Ferfaille met te ontkennen iets met de verdwijning te maken te hebben en deze integendeel van de ouders van Rachel vernomen te hebben. Gevraagd naar zijn tijdsbesteding tijdens de zaterdagmiddag dat Rachel verdween, kon hij niet uur per uur zijn handel en wandel beschrijven. De ondervragers begonnen meer en meer aan te dringen. Tenslotte ging Ferfaille tot bekentenissen over. Hij was Rachel gaan opwachten rond de tijd dat zij de winkel verliet, had haar meegetrokken tot in het “karrekot” achter het huis en daar met een spade doodgeslagen. Vervolgens had hij het lichaam over de grond tot achter in de hof gesleept en daar begraven, na zich eerst haar geldbeugel met 60 frank toegeëigend te hebben. Later had hij nog een vals kwijtschrift opgemaakt, ten bedrage van 600 (*sic*) frank, gedateerd op 1 december 1916. Het kwijtschrift droeg de nagebootste handtekening van het slachtoffer, ten bewijze dat het hier niet om haar geld ging. Rachel stond Ferfaille in de weg, want hij had ondertrouw gedaan met een

59 ACHILLE VAN ACKER, *Herinneringen*, dl. 2 : *Jeugd in oorlogstijd*, Antwerpen, [1967].

boerendochter uit de streek. De datum van het huwelijk was vastgelegd, maar Ferfaille had het laten uitstellen. Ferfaille vreesde dat het zou uitkomen dat hij bij Rachel een kind had verwekt en besloot dan maar om haar gewoonweg te doen verdwijnen.

Op 15 januari 1918 veroordeelde de Krijgsraad van de 3de Legerafdeling, die in Veurne zetelde, Emiel Ferfaille wegens moord, diefstal en valsheid in geschrifte, tot de zwaarste voor dat soort misdrijven voorgeschreven straf, de doodstraf, overeenkomstig het gewoon strafwetboek. Aan de ouders van het slachtoffer, die zich burgerlijke partij hadden gesteld, diende Ferfaille een schadevergoeding van 5.000 frank te betalen. Zijn verdedigers waren de advocaten Debevere en Hubin.

De procedure voor de Krijgsraad geschiedde in het "Vlaamsch". Emiel Ferfaille tekende hoger beroep aan. Op 29 januari 1918 bevestigde het Militair Gerechtshof de uitgesproken doodstraf. Hier werd de procedure in het "Fransch" gevoerd, want de hogere heren, die in het hof zetelden, konden zich niet de luxe permitteren ook "Vlaamsch" te kennen. Of, zoals de socialist Achille Van Acker in zijn memoires schreef: "zonder kennis van het Vlaamsch kon men generaal worden, maar niet eens korporaal zonder Frans"⁶⁰.

De koning verwierp het door de veroordeelde ingediende genadeverzoek "omdat het omzetten in levenslange gevangenis op een onrechtvaardigheid zou geleken hebben tegenover de overige frontsoldaten,

die strijdend voor 's lands zaak, bestendig in doodsgevaar verkeerden".

De terechtstelling kon slechts op 26 maart 1918 worden uitgevoerd, bijna twee maanden na het vonnis, aangezien de weerhouden feiten van zuiver gemeenrechtelijke aard waren en de uitgesproken doodstraf enkel door onthoofding kon worden voltrokken, zoals in het gewone strafwetboek voorzien. Het leger bezat wel veel materiaal, maar geen schavot. Frankrijk kwam ter hulp. Het schavot van Rijsel werd naar Veurne gebracht. Beroep werd gedaan op de heer Deibler uit Parijs, die de erkende bedienaar was van het schavot. Samen met zijn assistent zorgde hij voor een deskundig en feilloos gebruik ervan. Zijn staat van ereloon en kosten voor vervoer en overnachting te Veurne bevonden zich nog in het dossier toen ik het een twintig jaar geleden voor het eerst inkeek. Wanneer ik het recent terug consulteerde, was het document onvindbaar.

Het schavot werd op de binnenkoer van de toenmalige gevangenis van Veurne opgericht. De poort werd voor het publiek opengesteld. Heel wat burgers, evenals militairen woonden de onthoofding bij. Het proces had veel ophef gemaakt en er waren verslagen verschenen in de plaatselijke pers. Zo eindigde de geschiedenis van de liefelijke en immer gediensstige Rachel en Miel de foerier "die er aanleiding heeft toe gegeven dat de valbijl in ons land nog eenmaal in de loop van deze eeuw heeft gewerkt", zoals Achille Van Acker schreef.

60 ACHILLE VAN ACKER, *Herinneringen...*, p. 33.

De laatste van de twaalf militairen die tijdens de Eerste Wereldoorlog terechtgesteld werd, was soldaat-beroepsvrijwilliger Alois Wulput, op 7 januari 1897 te Sint-Jans-Molenbeek geboren. Wulput was bankwerker van beroep en in dienst bij het 2de regiment Carabiniers van de 6de Legerdivisie. Op 11 mei 1918 doodde hij korporaal Halleman met zijn geweer. Wulput hield vol dat het geweer per ongeluk was afgegaan. Hij had hoegenaamd niet het inzicht gehad de korporaal te treffen. Hij lukte er evenwel niet in, bij monde van zijn advocaat, meester Degrave van de balie van Veurne, de Krijgsraad daarvan te overtuigen. Zijn strafregister pleitte ook niet in zijn voordeel. Op 14 mei 1918 veroordeelde de Krijgsraad van de 6de Legerdivisie hem tot de doodstraf. Tien dagen later, op 24 mei, werd het hoger beroep tegen het vonnis door het Militair Gerechtshof ontvankelijk verklaard *“pour le motif que les formalités de la procédure n’ont pas été observées, l’instruction n’ayant pas été faite par une commission judiciaire”*, wat volgens vroegere arresten de nietigheid van het vonnis voor gevolg had. Niettemin, oordelend ten gronde, achtte het Hof de feiten bewezen en de opgelegde straf gewettigd. Het ingediende genadeverzoek werd door de koning verworpen.

Alois Wulput, die opgesloten was in de Franse gevangenis te Fresnes, als *“très dangereux, à surveiller”*, werd op 3 juni 1918 om 6 uur 's morgens in Oost-

duinkerke (Groenendijk) gefusilleerd voor het front van een compagnie van het 1ste bataljon Carabiniers en een peloton van elke compagnie van het Rehabilitatiecentrum ⁶¹.

Naschrift

Op 8 maart 1915 sprak de Krijgsraad van het Algemeen Hoofdkwartier van het Leger, met zetel in De Panne, een vonnis uit ten laste van de beroepssoldaat Henri De Decker, ingelijfd bij de *“9ème compagnie de Travailleurs”*. De Decker werd veroordeeld tot drie jaar inlijving in een Tuchtcompagnie wegens desertie in oorlogstijd (van 2 december 1914 tot 5 januari 1915) en het niet kunnen vertonen, na zijn aanhouding, van sommige stukken van zijn uitrusting. Hij werd bovendien nog bedacht met acht dagen gevangenis omdat hij, na zijn aanhouding, een valse naam had opgegeven.

Dat was dus één van de meer dan 87.000 “zaken” die het Militair Gerecht te verwerken kreeg : op zichzelf een banaal feit, ware het niet dat de voorzitter van het Militair Gerechtshof – zoals gezegd bevoegd voor het hoger beroep (!) –, Wellens, in hoogst eigen persoon deze Krijgsraad presideerde. Voor het overige was de Krijgsraad samengesteld uit drie kapitein-commandanten en een luitenant, aangewezen bij loting, uitgevoerd door... de koning ⁶². Mijn opzoekingen naar enig wettelijk voorschrift om dat voorzitter-

61 Fonds generaal-majoor Temmerman, doos 2 (Historische Dienst van het Leger, Evere).

62 De loting moet steeds gebeuren door de generaal-commandant van de divisie. In het geval van het Algemeen Hoofdkwartier komt die taak toe aan de koning.

schap te kunnen rechtvaardigen leverden niets op. Zij leidden mij wel naar het Koninklijk Besluit waarmee deze Krijgsraad op 17 oktober 1914 werd opgericht : “*Article unique. Un conseil de guerre en campagne est institué au grand quartier général de l’armée. Le présent arrêté sera obligatoire le jour de sa publication au Moniteur*”. Nu werd dit besluit slechts een jaar later, in het *Staatsblad* van 16-22 mei 1915, gepubliceerd. Daaruit kan worden geconcludeerd dat alle vonnissen van de Krijgsraad van het Algemeen Hoofdkwartier van voor 22 mei 1915, waaronder dat van Henri De Decker, als nietig moeten worden beschouwd; nietigheid die zich in zijn geval komt voegen bij de nietigheid opgeleverd door de onwettige samenstelling van de rechtbank.

Daarmee was de zaak De Decker echter nog niet afgerond. Ook al heeft deze zaak geen rechtstreeks uitstaans met het in deze bladzijden behandeld onderwerp, toch kan ze even tekenend worden genoemd voor de aantasting van de rechtsgang. Enige tijd later kwam mij, al even toevallig, een arrest van het Militair Gerechtshof betreffende dezelfde zaak onder de ogen. De veroordeelde had namelijk beroep aangetekend tegen het vonnis van 8 maart 1915. Met zijn arrest van 24 maart 1917 bevestigde het Militair Gerechtshof het tweemaal door nietigheid aangetaste vonnis, waarbij één enkel motief werd ingeroepen : “*Attendu que les faits, déclarés constants par le premier juge sont demeurés établis par l’instruction devant la Cour et que les peines prononcées sont proportionnées par la gravité des infractions*”.

Het arrest werd uitgesproken door dezelfde voorzitter van het Militair Gerechts-

hof, Wellens, die ook het vonnis *a quo* (vonnissen in eerste aanleg) had uitgesproken. Toen de Krijgsraad van het Algemeen Hoofdkwartier van het Leger in 1915 soldaat Henri De Decker veroordeelde was het krijgsauditeur Chomé die het Openbaar Ministerie waarnam. Bij behandeling van de zaak in hoger beroep voor het Krijgshof in 1917 werd het Openbaar Ministerie opnieuw waargenomen door Chomé, inmiddels bevorderd tot substituut auditeur-generaal. Het is weinig aannemelijk dat het Chomé zou ontgaan zijn dat het vonnis *a quo* was aangetast door een dubbele nietigheid en dat bovendien voorzitter Wellens geen tweemaal, eerst in eerste aanleg en vervolgens in hoger beroep, kon optreden.

Vat ik de essentie van mijn artikel nog even samen. Van de acht terechtgestelde Belgische burgers en Duitsers werden er zeven veroordeeld tot de doodstraf wegens bespieding op grond van het Voorlopig Reglement van 26 juni 1799, een reglement dat niet meer van toepassing was. De zwaarste straf die zij hadden kunnen oplopen, was levenslange hechtenis. Eén van hen (Honoré Doyen) werd ook nog een inbreuk ten laste gelegd op de wet van “*21 Brumaire an V*”, daar waar deze wet, in tegenstelling tot het Voorlopig Reglement van 1799, nooit – noch in het Koninkrijk der Nederlanden, na Waterloo, noch in België, na de onafhankelijkheid – ook maar één dag van toepassing is geweest. Het vonnis tegen één van de Duitsers (Martin Mattonet) werd bovendien uitgesproken door een Krijgsraad die niet conform de wet was samengesteld, met als gevolg dat het uitgesproken vonnis voor nietig moest worden gehouden. Dat was ook het geval voor het vonnis inzake Otto Hoffman,

maar om een andere reden : die Krijgsraad was wel conform de wet samengesteld, maar hij had geen rechtsmacht om krijgsgevangenen te vonnissen over feiten die zij vóór hun krijgsgevangenschap zouden hebben gepleegd.

Betreffende de twaalf terechtgestelde Belgische militairen was in het geval Alphonse Verdickt de Krijgsraad onregelmatig samengesteld, aangezien een lagere officier voorzitter was. Deze Krijgsraad had dus ook geen rechtsmacht, terwijl in de zaken Victor François Remy en Elie De Leeuw nog eens het niet meer bestaand Voorlopig Reglement van 1799 werd ingeroepen om de doodstraf te kunnen vorderen. In deze recapitulatie vermeld ik niet de dossiers waarin de krijgsauditeur zijn onderzoek uitvoerde zonder de bijstand van de twee officieren-commissarissen. Over de onregelmatigheid daarvan heb ik mijn twijfels ⁶³.

Dat alles betekent dat van de acht terechtgestelde Belgische burgers en Duitsers en de twaalf terechtgestelde Belgische militairen er in totaal elf vonnissen voor nietig moesten worden gehouden.

Na de Eerste Wereldoorlog werden uit het voorgaande geen lessen getrokken. Ik heb daarover in ieder geval geen enkele studie of rapport gevonden. Geen enkel lid van het Openbaar Ministerie werd ter verantwoording geroepen voor de grove flaters die zij hadden begaan. Hoe dan ook, wanneer het Parlement

het bestaan van het Militair Gerecht in vreedestijd in 2000 heeft opgeheven, maar het niettemin in oorlogstijd kan doen herleven, had dat moeten gepaard gaan met efficiënte middelen om misbruiken te voorkomen waaraan uitzonderingsrechtbanken zich soms al te gemakkelijk bezondigen.

---

* JACQUES MAES (° 1920) is doctor in de rechten (KU Leuven, 1944), emeritus eerste advocaat-generaal bij het Militair Gerechtshof en emeritus docent bij de Koninklijke Militaire School, waar hij o.m. de cursus Militair Straf- en Tuchtrecht en de cursus Oorlogsrecht doceerde.

---

63 Zie ook mijn voetnoot 51.